

GİRİŞ

Gündelik yaşam bireylerin genellikle düşünmeden, kendiliğinden gerçekleştirdiği davranışlardan oluşan bir alandır. Bu alan ilk bakışta önemsiz gibi görünse de toplumsal düzen gündelik yaşamda gerçekleştirilen etkinlikler sayesinde kurulur, pekişir ve yeniden üretilir. Gündelik yaşamda sınıfsal, etnik, dinsel, kültürel aidiyetlerimiz mekânı nasıl kullandığımız, giyim ve konuşma tarzımız, beden dilimiz gibi öğeler üzerinden somutlaşır ve görünür hale gelir. Gündelik yaşam toplumsal olanın nasıl inşa edildiği hakkında önemli veriler sunar.

GÜNDELİK YAŞAM NEDİR?

Gündelik yaşam bireylerin her gün tekrarlanan rutinleri aracılığıyla inşa edilen toplumsal alandır. Bu sadece özel hayatla sınırlı bir alan değildir, günlük yaşamdaki etkileşimler toplumsal yapıyı ve düzeni de inşa ederler. Sosyolojide gündelik yaşam yirminci yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de 1960'lar ile 1990'lar arasında büyük bir ilgi görmüştür (Ghisleni, 2017, s.527).

Gündelik yaşam, mikro ve makro sosyoloji arasında köprü kurulan alandır. Toplumsal yapı ve düzen gündelik yaşamdaki etkileşimlerden bağımsız değildir, bunların sonucunda meydana gelirler. Diğer bir deyişle mikro düzeydeki bireysel eylem ve etkileşimler zamanla makro düzeydeki toplumsal sistemleri oluşturur ve bu sistemler de tekrar gündelik yaşamdaki eylem ve etkileşimi şekillendirirler (Kalekin-Fishman, 2013, s. 723). Gündelik yaşam sosyolojisi, sıradan olandaki anlamı arayan, bireyi merkeze alan ve bireysel etkileşimler üzerinden toplumsal yapının ve düzenin nasıl her an yeniden üretildiğini gösteren ve çok boyutlu bir alandır.

GÜNDELİK YAŞAM SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ

Gündelik yaşam sosyolojisi sadece makro yapılara odaklanan Pozitivist sosyoloji geleneğine eleştirel bir tepki olarak doğmuştur. Pozitivist sosyoloji geleneği Yapısal-işlevselci teorilerinde toplumu bireyin dışında ve ötesinde, kendini bireye dayatan olgular kümesi olarak, bireyi ise bu dayatmaya karşı çıkacak güçten yoksun pasif bir alıcı olarak görür. Gündelik yaşam sosyolojisi ise odağı kişisel denetimlere, mikro süreçlere kaydırmıştır. Sosyolojinin kuruluş döneminde gündelik yaşam önemli bir alan olarak kabul edilmemiştir. Auguste Comte ve Emile Durkheim gibi ilk sosyologlar pozitivist yaklaşımı benimsemiş ve sosyolojiyi de bir pozitif bilim olarak kurmaya çalışmışlardır. Pozitivist yaklaşım bireyi bir aktör olarak değil, toplumsal yapıları değiştirme gücünden yoksun, pasif bir alıcı olarak gördüğü için bu yaklaşımı benimseyen ilk dönem sosyologlar insanların gündelik yaşamdaki eylemlerine önem vermemiştir. Sosyolojiyi pozitif bir bilim olarak kurabilmek için sosyologların nesnel bir şekilde gözlemlenip ölçülebilen veriler kullanmaları gerekmiştir, bu da gündelik yaşamla ilgilenmeme nedenlerinden biridir çünkü gündelik alan nesnel olarak ölçülebilen verilerden çok insanların öznel deneyimleriyle kurulan bir alandır. Kısacası ilk dönem sosyologlar pozitivist yaklaşımı benimsedikleri için bireyin gündelik eylemlerini öznel ve ölçülemez olarak kabul etmiş ve bu nedenle gündelik yaşamı bilimsel açıdan önemsiz görmüşlerdir.

Gündelik yaşamın ilk dönem sosyolojide pek rağbet görmemesinin bir nedeni de Endüstri devriminin ardından yaşanan hızlı toplumsal gelişmelerdir. Endüstrileşmeyle birlikte çok sayıda fabrikanın çalışmaya başlaması, nüfusun kentlerde hızla yoğunlaşması, daha önce var olmayan yeni bir toplumsal sınıfın (endüstriyel işçi sınıfı) ortaya çıkması ve sınıfsal çatışmaların yaşanmaya başlaması, sosyologları toplumsal düzenin yasalarını ortaya koyarak toplumu düzenleme amacına yöneltmiştir. Bu nedenlerle toplumsal sınıflar, devlet, ekonomi gibi toplumsal kurumların incelenmesi öne çıkmış ve gündelik yaşam uzun süre sosyolojinin ilgi alanına girmemiştir.

Her ne kadar gündelik yaşam sosyolojisinin yaygınlaşması 1960'ları bulsa da bu alanın gelişmesini sağlayan öncü kuramcılar bu konuda çok daha önceleri çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bunlar arasında öne çıkan isimler Georg Simmel (1858–1918), Edmund Husserl (1859–1938), Max Weber (1864–1920), Norbert Elias (1897–1990), Alfred Schütz (1899–1959), Henri Lefebvre (1901–1991), George Herbert Mead (1863–1931), Herbert Blumer (1900–1987), Karl Mannheim (1893–1947), Harold Garfinkel (1917–2011), Erving Goffman (1922–1982), Michel de Certeau (1925–1986), Michel Foucault (1926–1984), Dorothy E. Smith (1926–2022), Peter L. Berger (1929–2017), Thomas Luckmann (1927–2016), Pierre Bourdieu (1930–2002), Guy Debord (1931–1994), Anthony Giddens (1938–) ve Michel Maffesoli (1944–) olarak sıralanabilir.

Bu alandaki çalışmaların kökleri çok daha eskilere uzansa da genel olarak gündelik yaşam sosyolojisine ilgi 1960 sonrasında artmaya başlamıştır. Bu gecikmenin birbiriyle ilişkili bir dizi

nedeni vardır. Bunlardan ilki, Aydınlanma düşüncesine ve pozitivist bilim anlayışına yönelik eleştirilerdir. Sosyal bilimlere pozitif bilimler olarak kurma çabasının kökleri Aydınlanma düşüncesinde yatar. 1960'lardan itibaren Aydınlanma düşüncesine yönelik eleştirilerin artması sosyolojide hem yorumlayıcı yaklaşımın hem de nitel yöntemin daha fazla benimsenmesine yol açmıştır. Böylece pozitivist sosyolojinin ve nicel yöntemin ölçülemez ve fazla öznel bulunduğu bireysel etkileşimler sosyolojide ampirik olarak çalışmaya uygun hale gelmiştir.

Bir diğer neden Postmodern kuramın 1970'lerden itibaren yaygınlaşmasıdır. Postmodern kuramın gelişmesiyle birlikte evrensel açıklamalar ve bütüncül teoriler yerine parçalı, çoğul, yerel perspektifler önem kazanmaya başlamıştır. Toplumsal gerçekliğin tek merkezden açıklanamadığı, dikkatin mikro anlatılara ve sıradan deneyimlere çevrilmesi gerektiği düşüncesi (Lyotard, 2000) gündelik yaşamın toplumsal gerçekliğin çoğulluğunu gösteren bir alan olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

1968 işçi ve öğrenci hareketleri gündelik yaşamı politik bir mesele olarak ele alması, bu hareketlerde sadece yapısal eşitsizliklerin değil, gündelik yaşamın örgütlenişinde görülen eşitsizliklerin ve tahakkümün de eleştirilmesi bu alan duyulan ilgiyi artırmıştır. Bir diğer neden Feminist kuramların yaygınlaşmasıdır. 1970'lerden itibaren Feminist kuramların gösterdiği gelişme de gündelik yaşamın sosyolojide gördüğü ilgiyi artırmıştır. "Kişisel olan politiktir" ilkesinden de anlaşılacağı gibi feminist kuramlar kişisel deneyimlerin toplumsal sorunların yansımaları olduğunu vurgulamış, sosyolojinin ilgisini kamusal alandan özel alana, özellikle evdeki gündelik yaşama yöneltmiştir. Son olarak tüketim kültürünün değişmesi de gündelik yaşamı sosyolojik olarak daha önemli bir alan haline getirmiştir. Seri üretim teknolojisinin 1970 sonrası egemenliğini görece yitmesi ve esnek üretimin yaygınlaşmaya başlaması tüketim desenlerini değiştirmiş, standart ürünleri tüketen kitlesel tüketiciler azalmış, farklı ama daha az sayıda üretilen ürünleri satın alan tüketiciler artmıştır. Kimlik kavramı öne çıkmaya ve tüketimle ilişkilendirilmeye başlanmış, bu kültürel dönüşüm de alışveriş, eğlence, hobi gibi gündelik yaşam etkinliklerinin sosyolojik öneminin artmasına neden olmuştur.

GÜNDELİK YAŞAMIN İNŞASI: ALIŞKANLIK, RUTİN VE RİTÜEL KAVRAMLARI

Alışkanlıklar, toplumsal ve kültürel olarak şekillenen ve bireylerin otomatikleşmiş davranış kalıpları geliştirmesini sağlayan pratiklerdir. Alışkanlıklar bireysel tercihlerimizle sınırlı değildir, sosyalleşme sürecinde öğrenilir, etkileşimler içinde şekillenir ve bedensel pratiklerle de yerleşik hale gelirler. Alışkanlık olarak tanımladığımız bu otomatik davranış kalıpları toplumsal normların gündelik yaşamdaki somut yansımalarıdır. Alışkanlık, yapı ve fail arasındaki ilişkinin kurulmasını sağladığı için sosyolojik açıdan önemlidir.

Alışkanlıkların gündelik yaşam içinde zamanı ve mekânı önceden belli olacak şekilde sürekli tekrarlanmaları rutinleri oluşturur. Örneğin bir öğrencinin her sabah aynı saatte okula gitmesi bir rutindir, çünkü zaman, mekân ve tekrar düzeni toplumsal olarak belirlenmiştir, kişisel tercihle ilgisi yoktur. Ama derse girer girmez en arka sıraya oturması ya da farkında olmadan telefonunu sessize alması alışkanlıktır, çünkü bu davranışlar otomatikleşmiştir ve bilinçli bir planlama gerektirmez. Diğer bir deyişle rutinler genellikle düşünmeden gerçekleştirilen ve sürekli tekrar eden pratiklerdir. Rutinin temel özellikleri şunlardır: Tekrarlılık, kendiliğindenlik, otomatiklik, öngörülebilirlik sağlama, güvenlik ve aşinalık sağlama, toplumsal normlarla uyum. Kişisel tercihler gibi görünen rutinler, aslında toplumsal zaman ve mekân düzenlemelerinin bir sonucudur. Bireyler her sabah benzer saatlerde uyanıp işe giderek veya belirli sosyal kurallara uymaya devam ederek, mevcut toplumsal düzeni her gün yeniden inşa etmiş olurlar. Rutinleri bireyin dünyanın güvenli ve kontrol edilebilir olduğuna dair duyduğu güvenlik duygusunu besler. Rutinler bozulduğunda birey kimlik kaybı ve kaygı yaşar.

Ritüeller etkileşim içindeki bireylerin ortak anlamlar ürettiği ve pekiştirdiği, toplumsal düzenin sürdürülmesinde rol oynayan tekrarlı toplumsal pratiklerdir. Durkheim'ın yaklaşımını benimseyen teoriler ritüelleri toplumsal değer ve normları pekiştiren, düzeni sağlayan rolleri üzerinden ele alırken yorumlayıcı teoriler ritüellerin gündelik yaşamdaki etkileşiminden nasıl anlam kazandığı ve bağlama göre nasıl değiştiği üzerinde dururlar. Ritüeller toplumun mikro ve makro düzeylerini birbirine bağlayan bağlardır.

GİRİŞ

Gündelik yaşam, bireylerin her gün tekrar ettiği pratikler, alışkanlıklar ve anlamlandırma süreçleri üzerinden şekillenen bir alan olmasına rağmen çoğu zaman sıradan, üzerinde durulmaya değmez ve doğal kabul edilen bir gerçeklik olarak algılanmaktadır. Okula gitmek, alışveriş yapmak, komşularla iletişim kurmak ya da sosyal medya kullanımı gibi pratikler, gündelik hayatın olağan akışı içinde fark edilmeden gerçekleştirilir. Ancak bu sıradanlık, toplumsal düzenin nasıl kurulduğu ve sürdürüldüğü konusunda önemli ipuçları barındırmaktadır. Çünkü gündelik yaşam, yalnızca bireysel tercihlerden ibaret değildir; aynı zamanda toplumun değerlerinin, normlarının, hiyerarşilerinin, güç ilişkilerinin ve anlam dünyalarının somutlaştığı temel düzlemdir. Bu nedenle gündelik hayat sosyolojisi, toplumsal gerçekliğin nasıl üretildiğini ve yeniden kurulduğunu anlamayı amaçlayan önemli bir analiz alanı sunar.

Klasik sosyolojik yaklaşımlar, toplumsal değişimi çoğunlukla ekonomi, devlet, sınıf yapısı ve sanayileşme gibi makro olgular üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Ancak zamanla toplumsal düzenin esas olarak gündelik etkileşimler içerisinde üretildiği gerçeği daha fazla önem kazanmıştır. İnsanlar, gündelik yaşamda neyin uygun ya da normal olduğunu çoğu zaman yazılı kurallardan değil, ortak kabullerden, alışkanlıklardan ve örtük etkileşim düzenlerinden öğrenir. Bu nedenle normallik, uygunluk ve anormallik gündelik yaşamın akışı içerisinde içselleştirilir ve sürdürülür. Gündelik pratikler, toplumsal düzenin arka planında işleyen mekanizmaların görünür hâle geldiği bir alan oluşturur. Bu bağlamda gündelik yaşam, bireyin toplumla temas ettiği en doğrudan düzey olmasının yanı sıra toplumsal olanın en yoğun biçimde doğallaştığı alan olarak da değerlendirilir.

Bu üniteye ele alınan kuramsal yaklaşımlar, gündelik yaşamın kurucu niteliğini farklı yönlerden açıklamayı amaçlamaktadır. Bir tarafta modern toplumda gündelik ilişkilerin biçimlerini ve modernliğin gündelik yaşama etkilerini ele alan yaklaşımlar yer alırken, diğer tarafta gündelik dünyanın birey açısından nasıl anlamlı bir gerçeklik hâline geldiğini, etkileşim içinde düzenin nasıl sağlandığını ve anlamın nasıl kurumsallaştığını açıklayan perspektifler bulunmaktadır. Bu çerçevede üniteye Georg Simmel, Alfred Schutz, Harold Garfinkel ile Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın yaklaşımları ele alınarak gündelik hayatın sosyolojik çözümlemesi yapılmaktadır. Ünitenin temel amacı, gündelik hayatın sıradanlığı ardında işleyen toplumsal süreçleri görünür kılmak ve gündelik pratiklere sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşmaktır.

GEORG SİMMELE: GÜNDELİK ETKİLEŞİM VE TOPLUMSAL BİÇİMLER

Gündelik yaşam sosyolojisinin kuramsal temelleri açısından önemli bir isim olan Georg Simmel, toplumu bireylerin dışında var olan sabit bir yapı olarak değil, bireyler arasındaki etkileşimler aracılığıyla sürekli inşa edilen dinamik bir gerçeklik olarak ele alır. Simmel'e göre sosyolojinin temel konusu, toplumsal olguların kendisinden ziyade bu olguların aldığı biçimlerdir. Sevgi, çıkar, inanç ya da korku gibi güdüler etkileşimin içeriğini oluştururken; rekabet, çatışma, işbirliği, itaat ya da değiş tokuş gibi kalıplar etkileşimin biçimlerini ifade eder. Gündelik yaşam, bu biçimlerin en açık ve gözlemlenebilir olduğu alanlardan biridir.

Simmel, modern zamanlarda gündelik yaşamın geçirdiği dönüşüme özel bir önem atfeder. Özellikle modern kent yaşamı, bireyi yoğun uyarıcılarla karşı karşıya bırakarak gündelik ilişkilerde duygusal mesafelerin artmasına yol açar. Simmel bu durumu "blase tutum" kavramıyla açıklar. Blase tutum, bireyin çevresine karşı duyarsızlaşması değil; aşırı uyarılma karşısında geliştirdiği bir korunma mekanizmasıdır. Bu bağlamda gündelik yaşam, modern bireyin psikolojik uyum stratejilerinin sergilendiği bir alan hâline gelir.

Simmel'in analizinde para ekonomisi de gündelik yaşamın dönüşümünde önemli bir rol oynar. Para, toplumsal ilişkileri kişisel bağlardan uzaklaştırarak daha hesaplanabilir ve daha mesafeli bir yapıya dönüştürür. Modern kentlerde para ekonomisinin hâkimiyeti, ilişkilerin rasyonelleşmesine ve nitel değerlerin nicel değerlere dönüşmesine neden olur. Bu süreç, bireyin özgürlüğünü artırırken aynı zamanda yalnızlaşmasını da beraberinde getirir. Böylece gündelik yaşam, modern toplumda bireyselleşme ile yabancılaşmanın birlikte deneyimlendiği bir alan hâline gelir. Simmel'in en önemli katkılarından biri, mikro düzeydeki gündelik etkileşimlerle makro toplumsal yapı arasındaki bağı görünür kılmasıdır. Selamlaşma, hitap biçimleri, konuşma düzenleri gibi gündelik etkileşimler, yaş, cinsiyet, statü ve güç ilişkilerini yansıtır. Bu küçük etkileşimler, toplumsal hiyerarşilerin gündelik düzeyde yeniden üretilmesini sağlar ve zamanla doğal bir gerçeklik gibi algılanır. Böylece toplum,

bireylerin dışında var olan bağımsız bir yapı olmaktan ziyade, bireylerin her gün yeniden kurduğu bir ilişkiler toplamı olarak ortaya çıkar.

ALFRED SCHUTZ: FENOMENOLOJİ VE GÜNDELİK YAŞAM

Alfred Schutz, fenomenolojik yaklaşımı sosyoloji alanına uyarlayarak gündelik yaşamın bireylerin öznel anlam dünyaları üzerinden nasıl kurulduğunu açıklamayı amaçlamıştır. Schutz'a göre gündelik hayat, bireyler için sorgulanmadan kabul edilen ve "doğal tutum" içerisinde deneyimlenen bir yaşantı dünyasıdır. Bu yaşam dünyası, bireyin tekil deneyimlerinden ziyade başkalarıyla paylaşılan ortak anlamlara dayanır. Schutz, gündelik yaşamda bilginin tipik bir yapıya sahip olduğunu özellikle vurgular. Bireyler her durumu ayrıntılı biçimde analiz etmek yerine, daha önce öğrenilmiş ve paylaşılan anlam kalıplarına dayanarak hareket eder. "Öğretmen", "öğrenci", "müşteri" ya da "komşu" gibi tipler, yalnızca kişileri değil; aynı zamanda beklentileri, sınırları ve uygun davranış biçimlerini de içerir. Bu tipikleştirmeler sayesinde gündelik etkileşimler hızlı, düzenli ve sorunsuz bir biçimde ilerler. Schutz'a göre gündelik yaşamın akıcılığı, büyük ölçüde bu tipikleştirme süreçlerine dayanır. Ancak bu anlam dünyası, alışılmışın dışında bir davranışla karşılaşıldığında sarsılabilir ve güvensizlik duyguları ortaya çıkabilir. Bu durum, gündelik yaşamın durağan değil; sürekli anlamlandırılan ve yeniden kurulan bir gerçeklik olduğunu gösterir. Fenomenolojik yaklaşım, gündelik hayatın neden bireyler için "olağan" ve "kendiliğinden" görüldüğünü açıklayarak gündelik yaşam sosyolojisine güçlü bir kuramsal zemin sunar.

HAROLD GARFINKEL: ETNOMETODOLOJİ VE GÜNDELİK DÜZEN

Harold Garfinkel'in etnometodolojik yaklaşımı, toplumsal düzenin bireylerin gündelik etkileşimleri içerisinde sürekli olarak yeniden üretildiğini savunur. Garfinkel'e göre gündelik düzen, dışsal kurallar ya da resmi yaptırımlarla değil, bireylerin kullandığı örtük yöntemlerle sağlanır. Vesaire ilkesi, normale dönmeye çalışma, belgeleme yöntemi ve perspektiflerin karşılıklılığı varsayımı bu yöntemler arasında yer alır. Bu örtük yöntemler sayesinde gündelik yaşam, her ne kadar aksama potansiyeli taşısa da hızlı biçimde onarılabilir bir düzen içinde sürdürülür. Garfinkel, etnometodolojiyi sosyal aktörlerin gündelik yaşamın organize edilmiş ortamlarını üretmek ve yönetmek için kullandıkları yöntemlerin incelenmesi olarak tanımlar. Eylemlerin neden yapıldığından ziyade nasıl gerçekleştirildiğine odaklanır. "Hesapverilebilirlik" kavramı, eylemlerin başkaları için anlaşılır ve gözlemlenebilir biçimde gerçekleştirilmesini ifade eder. Bu yaklaşım, toplumsal düzenin soyut bir yapı değil; bireylerin gündelik pratikleri içinde üretilen bir başarı olduğunu ortaya koyar. Etnometodoloji, gündelik yaşamın arka planında işleyen bu görünmez düzenleme süreçlerini açığa çıkarmayı amaçlar.

PETER BERGER VE THOMAS LUCKMANN: ANLAMIN SOSYAL İNŞASI

Peter Berger ve Thomas Luckmann'a göre gerçeklik, sosyal olarak inşa edilen bir olgudur. Bilgi sosyolojisinin temel görevi, bu inşa süreçlerini analiz etmektir. Gündelik yaşam, toplumsal gerçekliğin en güçlü ve en temel düzeyi olarak kabul edilir. Bireyler gündelik yaşamı sorgulamadan kabul eder ve bu gerçeklik içinde etkileşime girer. Gündelik hayat, birey ile toplum arasındaki kesintisiz diyalektik etkileşimin somutlaştığı temel alan olarak toplumsal gerçekliğin sürekliliğini sağlar.

Berger ve Luckmann'a göre gündelik yaşam, toplumsal gerçekliğin en yoğun biçimde üretildiği ve deneyimlendiği temel alandır. Bireyler gündelik hayatta üstlendikleri roller aracılığıyla toplumsal düzenin sürekliliğini sağlar. Öğretmenlik, ebeveynlik, öğrencilik ya da çalışan olmak gibi roller, kişisel tercihlerden çok toplumsal olarak tanımlanmış beklentilere dayanır ve tekrarlar yoluyla doğal ve değişmezmiş gibi algılanır. Bu süreçte dil merkezi bir rol oynar; çünkü dil, deneyimleri adlandırarak ve sınıflandırarak bireysel yaşantıları ortak bir toplumsal gerçekliğe dönüştürür. Böylece toplumsal düzen, bireyler için dışsal bir zorunluluk olarak değil, gündelik pratikler içinde kendiliğinden ve olağan görünen bir gerçeklik hâline gelir.

Bu yaklaşımda kurumsallaşma, meşrulaştırma ve sosyalleşme süreçleri toplumsal gerçekliğin sürekliliğini sağlayan temel mekanizmalardır. Gündelik tekrarlar zamanla kurumsallaşır ve bireylerden bağımsız bir gerçeklik gibi algılanır; meşrulaştırma süreçleri ise bu düzenin neden "doğru" ve "normal" olduğu yönünde açıklamalar üretir. Sağduyu bilgisi, gündelik yaşamın en etkili bilgi kaynağı olarak toplumsal düzeni beslerken; birincil ve ikincil sosyalleşme süreçleri bu gerçekliğin birey tarafından içselleştirilmesini sağlar. Sonuç olarak gündelik yaşam, toplumsal gerçekliği yalnızca yansıtan bir alan değil, aynı zamanda onu sürekli olarak yeniden üreten dinamik bir süreçtir.

GÜNDELİK YAŞAM: KURAMSAL TEMELLER-2

Gündelik hayat tekrarlardan (/rutinlerden) oluşmaktadır. Bu tekrarlar sıradan hayatın süregelen akışında hepimizin aşına olduğu yaşam biçimlerini olası kılmaktadır. Gündelik hayatı oluşturan unsurlar mekân ve oradaki ilişkiler ağıdır. Mekânı anlamak için zamana bağlı değişiklikler ve güç ilişkilerine odaklanmak gerekmektedir. Bu bağlamda mekândaki sürekliliklerde üstlenilen roller, bu rollerin muhafazası ve üretimi bahsi önem taşımaktadır. İnsanların üstlenmiş oldukları rolleri belirli ihtiyaçlar gerekli kılmaktadır. Rollerin gerektirdikleri sabitlikler yaşamda neyi yapıp, neyi yapmayacağımız konusunda fikir sunmaktadır. Ancak gündelik hayat bundan çok daha fazlasıdır. Nitekim gündelik hayat sabit değil, değişkendir. Burada oyuncular / aktörler edilgen değildir. Aktif birer özne olarak yapıyı hem belirleyip hem de yapının gerektirdiği kurallara tabi olurlar. Bu bölümde gündelik hayata yönelik kuramsal temeller başlığı altında ele alacağımız dört ismin bakış açısı genel özellikleri ile bu şekilde özetlenebilir. Bu bölümde Michel de Certeau strateji ve taktik, Henri Lefebvre gündelik hayatın eleştirisi, Erving Goffman dramaturji ve Anthony Giddens yapılanma (yapılaşma) kuramı incelenecektir. Bu şekilde gündelik hayatın nasıl anlaşılacağı / ele alınacağına yönelik kuramsal bakış açılarına aşına olacaksınız.

Michel de Certeau: Stratejiler ve Taktikler

Michel de Certeau'ya göre strateji ve taktik ayrımı "güç ilişkileri ve mekân" bağlantısını inşa eden bir kavram seti olarak düşünülmelidir (Esgin, 2016: 50). Strateji güçler arasındaki ilişkilerin ancak bir istek ya da erk öznesinin (işletme, ordu, kent, bilimsel kurum) yahtılabilir olduğu anda gerçekleştirilebileceği oyun ya da hesaplaşma olduğu için aynı zamanda bir manipölasyondur. de Certeau stratejiye kıyasla bir mülkiyetin var olmamasıyla nitelenen hesaplı eylemi taktik olarak tanımlamaktadır (de Certeau, 2008: 112-113; Esgin, 2016: 50). Taktik mekânsız olduğu için zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için sürekli tetiktedir (de Certeau, 2008: 54). Günlük yaşamda pek çok alışkanlık, tutum ve uygulama taktik ürünleridir. Zayıf olanın güçlü olana karşı başarıları taktiğe örnektir (de Certeau, 2008: 55). Taktik erkin yokluğuyla tanımlanırken strateji ise erkin varlığının ön kabulüyle hareket etmektedir (de Certeau, 2008: 115). de Certeau mekân kavramını silinmez bir aidiyetin işareti olarak gördüğü mahalle açısından değinmektedir. Mahalle özelinde yaptığı incelemelerle güç ilişkilerini analiz etmekte, mahalleyi gündelik rutinlerin yaşandığı bir mekân olarak görmektedir (Toprak, 2023: 63-64).

Henri Lefebvre: Gündelik Yaşamın Eleştirisi

İnsan gündelik hayatın içinde ve gündelik yaşam arayıcılığıyla tamamlanmaktadır (Lefebvre, 2015: 168). Lefebvre tekrarlardan oluşan gündelik hayata (2016: 28) odaklanarak yaşanan mekânları ve bu mekânların nasıl şekillendiğini ele almaktadır (Akbaş, 2024: 76). Gündelik hayat eleştirisinin odağında kent değil, mekân yer almaktadır (Esgin, 2016: 43).

Lefebvre'e göre bir bütün olarak toplum bilinmeden gündelik hayat bilinmez. Toplumu gündelik hayatla, gündelik hayatı da toplumla eleştirmek gerekmektedir (Lefebvre, 2015a: 19). Gündelik hayatı örgütleyen ihtiyaçların karşılama derecesidir. İhtiyaçların karşılansını belirleyen ise praksistir. Başka bir anlatımla toplumun ve bireyin yaşamı özünde praksis; toplumsal pratiktir (Lefebvre, 2015a: 251).

Lefebvre için kent; mekân, gündelik hayat ve kapitalist sosyal ilişkilerin yeniden üretimi ile ilişkili üç kavramla tanımlanmaktadır (Esgin, 2016: 44). Lefebvre modern gündelik hayatın eleştirisine odaklanarak, kent ve kentleşme olgularını özellikle mekân ve kapitalizm ilişkisi üzerinden incelemektedir (Esgin, 2016: 42). Lefebvre'e göre modernlik ve gündelik hayat arasında seçim yapmak söz konusu değildir. Modernlikle gündelik yaşam değişmiş, fakat bu değişim onu onaylamış ve güçlendirmiştir (Lefebvre, 2016: 72).

Lefebvre'e göre Marksizm toplumun gündelik hayatını tarif ve analiz etmektedir; onu dönüştürmenin yollarını belirtmektedir. Bu yolla gündelik hayatın eleştirisel bilgisini sunmaktadır (Lefebvre, 2015: 152-153). Lefebvre, Marx'tan yola çıkarak özgürlük kavramına değinmekte; tek bir özgürlük değil, özgürlükler bulunduğunu ifade etmektedir. Lefebvre'e göre toplumsal, siyasal ve iktisadi özgürlükler yoksa birey için somut özgürlükten de söz edilemez (Lefebvre, 2015: 175-176). Kapitalist gelişme içerisinde sermaye mekânı bir meta haline getirmiştir. Bu süreçte imalat sanayi, inşaat ve altyapı faaliyetlerine yönelik endüstrilerle yer değiştirmiştir. Böylece mekân kapitalist üretimde artı değer ve kar elde edimi için yeniden biçimlendirilmiştir. Lefebvre'e göre bu kentsel devrimdir (Esgin, 2016: 44)

Lefebvre özgürleşen erk ile bir bütün olarak insanın doğa üzerinde kazandığı erkten yola çıkmaktadır (Lefebvre, 2015: 176-177). Özgürlük ihtiyacın içinde ve ihtiyaç dolayısıyla doğmaktadır. İnsan eksik olan ihtiyaçtan yola çıkarak olasılık dünyasını keşfetmekte, aralarından seçim yapmakta ve gerçekleştirmektedir. Başka bir anlatımla insan tarihsellik olmaktadır (Lefebvre, 2015a: 14).

Erving Goffman: Dramaturji

Erving Goffman tiyatrodan yola çıkarak gündelik hayatı dramaturji kavramsallaştırmasıyla açıklamaktadır. Goffman'ın rolleri gerçekleştiren oyuncularla bunları takip eden seyirciler arasındaki ilişkilere odaklandığı için analiz birimi birey değil, takımdır. Sahne önü (ön bölge) aktörün rolünü oynadığı kısmı, arka bölge ise oyuncunun performansına hazırlandığı, genellikle ön bölgeyle bitişik olan ekipmanı sağladığı seyirciye kapalı olan kısmı ifade etmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 124; Wallace ve Wolf, 2013: 321). Dışarıya ise rolün dışında olan yer(ler)i anlatmaktadır. Dışarıda olan kişiler ise dışarıdakiler olarak adlandırılmaktadır. Oyuncu rolünü oynarken seyircinin kullanmasını beklediği ekipman kişisel cepheyi oluşturmaktadır. Kişisel cephe görünüm ve tavır olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır ve seyirci bunların tutarlı olmasını beklemektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 121). Kişisel cepheye bir örnek sınıftan hareketle verilebilir. Sınıfta sıraların, bir tahtanın bulunması ile öğretmenin kaynak ders kitaplarının yanında bulunması buna örnek olarak sunulabilir. Oyuncunun rolünü gerçekleştirirken performansı muhafaza etmek ve kendisinden, seyirciden ve çevreden gelebilecek performansı olumsuz düzeyde etkileyecek sorunlarla mücadele etmek için izlenim yönetimi adını verdiği tekniklerden faydalandığını dile getirmektedir (2013: 120). Ayrıca oyuncunun rolünü gerçekleştirirken dramaturjik sadakat, dramaturjik disiplin ve dramaturjik ihtiyat içerisinde bulunduğundan söz etmektedir (2013: 125).

Anthony Giddens: Yapılaşma Teorisi

Anthony Giddens birey-toplum ya da aktör-yapı ayrımına karşı çıkarak ikisini bir araya getiren bir bakış açısı geliştirmektedir. Yapılaşma kuramı adını verdiği bu bakış açısı tekrarlanan sosyal pratiklerden hareketle açıklanmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 148). Yapı insanı belirlerken bu ilişki tek yönlü gerçekleşmemektedir. Giddens'a göre aktör ve yapı birbirinden ayrı düşünülemez; biri olmadan öbürü de var olamaz. O kadar iç içe geçmişlerdir ki, eylem ürettikleri anda insanlar içinde var oldukları yapıları üretir veya yeniden üretirler. Giddens'ın terminolojisinde buna ikilik denir. İnsanların kendi eylemleri yoluyla toplumsal uygulamaları, kurumları yeniden yarattıkları; onları değişikliğe uğratabildikleri söylenebilir. Giddens bu bağlamda insan eylemini düşünümsel olarak açıklamaktadır. Bu eylemlerin zaman ve mekân üzerinde süregelen bir şekilde yaratıldığı söylenebilir (Wallace ve Wolf, 2013: 256). Giddens'ta pratik bilinç önemlidir. Pratik bilince odaklanma aktörlerin aktör olma durumuna, yani aktörlerin yaptığı şeylere geçişi mümkün kılmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 149). Pratik bilince odaklanma aktörlerin aktör olma durumuna, yani aktörlerin yaptığı şeylere geçişi mümkün kılmaktadır. Aktörlük, aktörün eylemlerini yalnızca aktör var olduğu sürece ve müdahalede bulunduğu için gerçekleşen eylemleri içermektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 149-150). Yapı ve aktörü bir araya getiren yapılanma (yapılaşma) kuramının kavramsal temelinde yapı, sistem ve yapının ikiliği fikirleri yatmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 150). Yapı, toplumsal sistemlerin yeniden üretilmesinde rol oynayan kurallar ve kaynaklardır (Wallace ve Wolf, 2013: 257). Giddens'a göre sosyal sistemler yeniden üretilen sosyal pratikler veya aktörler veya topluluklar arasında yeniden üretilerek düzenli hale gelen sosyal pratiklerdir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 150).

GÜNDELİK YAŞAM VE MODERNLİK: ZAMAN VE MEKÂN

Bu bölümde gündelik yaşam ve modernlik konusuna zaman ve mekân kavramları baz alınarak değinilmiştir. Belirsizliğin ve öngörülemezliğin karşısında modern dönem kontrol, denetim ve gözetim sağlayabileceği yapay bir düzen geliştirmiştir. Bu durum ilerleyen aşamalarında, özellikle küresel modernlikte, internet ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle hızın yoğun etkisinin ve bunun karşısında yorgunluğun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle de gündelik yaşamda görülen yaygın etkiler yaşamın bütününe değışmesini olası kılmıştır. Bu bağlamda sosyoloji modernitenin farklı evrelerinde ortaya çıkan zaman ve mekânın algılanma biçimlerinden kaynaklanan açmazları dikkate almaktadır. İlk kısımda modernlik ve zaman, ikinci kısımda hız toplumu ve yorgunluk toplumu, üçüncü kısımda gündelik hayat ve mekân sosyolojisi, son kısımda ise gündelik hayat, mekân ve iktidar konularına değinilmiştir.

Modernlik ve Zaman

Doğayla iç içe olan zaman tasavvurundan farklı olarak modern dönemde mekanik saatin icadı ve küresel düzeyde takvimin kullanılmasıyla zaman homojenleşmiştir. Modernlik kendi zamanını ortaya çıkarmıştır. Bu durum yapay bir zamanın insan eliyle yaratıldığını göstermektedir. Modernlikle birlikte zaman ve uzamın birbirinden ayrılması, toplumsal etkinlik ile bu etkinliklerin mevcut özellikler bağlamı içerisinde yerleştirilmişliğini koparmıştır (Giddens, 2010: 25). David Harvey'e göre zamanın ölçülebilir, hesaplanabilir nesnel bir büyüklük olarak şekillendirilmesi, çok sayıda insanda hoşnutsuzluk ve direnç yaratsa da, onların düşünce tarzları üzerinde ciddi sonuçlar doğurmuştur. 19. ve 20. yüzyıllar zamanın titiz tanımlanmasında ve ölçülmesinde güçlü çıkarları olan mesleklerin doğuşuna tanıklık etmiştir. Bunun nedeni kıt ve ölçülebilir bir kaynak haline gelen vaktin daha verimli nasıl kullanılabileceği idi (2017: 245).

Hız Toplumu ve Yorgunluk Toplumu

20. yüzyıl performans toplumdur; bu toplumun sakinleri performans öznesidir (Han, 2017: 17). Performans öznesi kendi kendisiyle savaş halindedir; onun yaşadığı depresyon yapabilme, edebilmenin yorgunluğundan kaynaklanmaktadır (2017: 21). Daha hızlı yürümeye, daha hızlı konuşmaya, daha çok çalışmaya, daha fazla tüketmeye iten bir kültür içinde üretkenlik ve başarının kaynağının hız olduğu kişilere öğretilmektedir (Hari, 2023: 190). Bu durum günümüz toplumlarını hızın başat faktör olduğu toplumlar olarak tanımlamamızı olası kılmaktadır. Ayrıca hız toplumunun yaratmış olduğu etkiler kişilerde fiziksel ve zihinsel yorgunluk(lar) yaratmaktadır.

Gündelik Yaşam ve Mekân Sosyolojisi

Sosyolojinin gelişimi özellikle kent ortamındaki nüfus baskılarının neden olduğu toplumsal denetim sorunları hakkında özgül kaygılarla doğrudan ilişkilidir (Esgin, 2016: 17). Bu açıdan sosyolojinin incelediği önemli konu başlıklarından birini modern kentler oluşturmaktadır. Modern kentler belli bir mekânla ilişkili nüfus olmaktan öte ilişkilere, tabakalaşma örüntüsüne ve sosyal hareketliliğe işaret etmektedir. Mekân sosyolojisi mekân olgusunu toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel faktörlerle birlikte ele alarak insan, mekân ve toplum ilişkilerini analiz eden bir alt disiplindir (Karakaş, 2019: 24). Bir mekân sosyolojisinin imkânının oluşması ağırlıklı olarak 1960'larda başlayıp 1970'lerde kendisini göstermiştir. Türkiye'de konuya katkı düzeyinde önemli çalışmaların 1990'lı yıllardan itibaren başladığı görülmektedir (2019: 22). Mekânlar W. Benjamin'in 19. yüzyıl Paris'inden yola çıkarak işaret ettiği gibi modern dönemle birlikte endüstri, mimari, erken makineleşme, teknoloji, fabrikalar, malların dolaşımı, moda, caddeler gibi öğelerin gelişimiyle homojenleşmiş olsa da toplumsal düzenleme aynı oranda sağlanamamıştır. Bu nedenle eski ve yeninin birlikteliği söz konusu olmuştur. Bu dünya Charles Baudelaire'in deyimiyile Modern Çağ'dır (2014: 106-107).

Gündelik Yaşam, Mekân ve İktidar

Modern dünyada gündelik hayatın sürdürülmesinde belirsizliğe yer yoktur; bu nedenle düzenin tesisi için kontrol has safhadadır. Kontrolün kendisi ise iki temel dayanak noktasından oluşmaktadır: Gözetim ve denetim. İktidar ve politik güç bakımından gözetim toplumunun üyeleri hakkında enformasyon elde etme, disiplinize etme ve denetim altına alma amacını taşımaktadır (Aytaç, 2023: 414). Modernite özgürlük, güvenlik, toplumsal ilişkiler, yaşam tarzları tüketim gibi temalar üzerinden bir toplumsal düzen pratiği geliştirmek istediğinden toplumsal düzeni sağlamada yer yer otoriter müdahalelere ihtiyaç duymaktadır (Aytaç, 2023: 413). Otoriter müdahaleler içerisinde örnek olarak Jeremy Bentham tarafından öne sürülen, Michel Foucault tarafından geliştirilen panoptikon metaforu ön plana

çıkılmaktadır. Panoptik teknikler; insanın doğal kapasitelerine tam olarak uyan, yerel bazlı, özgözetimci ve özdüzenleyici bütünleşme mekanizmalarındandır (Bauman, 2010: 59). Bentham hapishane, okul, hastane gibi belirli bir sorunu çözmeyi hayal etmekle kalmamış, gözetleme sorunlarını çözmeye uygun bir iktidar teknolojisi bulmuştur (Foucault, 2007: 87). Panoptikon teması aynı anda hem gözetim hem de gözetim altında tutma, hem güvenlik hem de bilgi, hem bireyselleşme hem de toplumsallaştırma, hem soyutlama hem de şeffaflık gerçekleştirme yeri olarak en özgün örneğini hapishaneler oluşturmaktadır (Foucault, 1992: 314). Burada adı anılması gereken bir diğer husus da Erving Goffman tarafından öne sürülmüş olan total kurumdur. Hastane, klinik, hapishane gibi total kurum olarak tanımlanan örgütsel yapılar içinde çalışanlar ve mahkûm izleme pratiklerini barındıran iç gözetim örneği olarak düşünülebilir (Aytaç, 2023: 417). Küresel modern dünyada ise bir başka kavram olan synopticon ön plana çıkmaktadır. Panoptikon insanları seyredilebilecekleri bir konuma zorla getirmişken; synopticonun ise baskıya ihtiyacı yoktur; insanları seyretsinler diye ayartmaktadır (Bauman, 2010: 62). İnternet ile birlikte karşılıklı gözetimi tanımlamaya yönelik olarak omniptikon kavramı da ortaya çıkmıştır (Bitirim Okmeydan, 2017: 61). Omniptikon ile siber uzayda herkesin karşılıklı olarak birbirini izlemesi ve gönüllü gözetim üzerinden inşa edilen yeni bir toplumsal kültür kast edilmektedir (Bitirim Okmeydan, 2017: 61).

GİRİŞ: GÜNDELİK HAYATIN SOSYOLOJİK ÖNEMİ

Makro kuramlar, temel prensip olarak gündelik hayatın tekil olaylarını ve sıradan günlük pratikleri göz ardı eder. Örneğin insanların neden skinny jean tercih ettiğini açıklamak yerine genel bir bakış açısıyla kapitalizmi açıklar. Fakat erken yirminci yüzyıldan itibaren makro kuramlar sadece büyük fotoğrafi açıkladıkları ve gündelik olaylara eğilmekte yetersiz kaldıkları için daha sık eleştirilmeye başlandı. Bu eleştiriler neticesinde toplumsal olayları bireyler arası etkileşim düzeyinde mikro düzeyde ele alan kuramlar ortaya çıktı. Bu kuramlar; sembolik etkileşimcilik, fenomenolojik sosyoloji, etnometodoloji, dramaturjik yaklaşımdır.

SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİĞİN TARİHSEL ARKA PLANI

Klasik sosyolojinin yapı ve kurum merkezli olması, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında belirgin biçimde sorgulanmaya başlanmıştır. Toplumun etkileşim biçimleri üzerinden şekillendiği görüşü ortaya çıkmış; düzenin öznel anlamdan ve mikro düzeyde üretildiği düşüncesi güç kazanmıştır. Toplumsal sistem içinde benliklerin de önemli olduğu ifade edilmiş ve düzenin yukarıdan değil, aşağıdan üretildiği görüşü savunulmuştur. Bu eleştirel dönüşüm, sosyolojide yeni bir kuramsal yönelimin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Max Weber: Anlamacı Sosyoloji

Max Weber, bürokrasi, otorite tipleri, rasyonalizasyon ve kapitalizm gibi büyük tarihsel ve kurumsal süreçleri analiz eden; makro düzeyde çözümler yapan öncü sosyologlardandır. Öte yandan Weber, toplumsal düzenin yalnızca kurumlarla açıklanamayacağını, insanların eylemlerine yükledikleri anlamların da hesaba katılması gerektiğini ve toplumun öznel yönelimler üzerinden anlaşılabilirliğini savunmuştur. Bu yönüyle mikro kuramlara zemin hazırladığı yönünde değerlendirme yapılmaktadır.

Georg Simmel: Etkileşim ve Toplumsal Formlar

Simmel'e göre toplum, bireylerin üstünde duran bağımsız bir varlık değildir. Bireyler arasındaki karşılıklı etkileşimin ürünüdür. Bu yaklaşım, yapıyı değil ilişkiyi merkeze alır, kurumu değil karşılaşmayı inceler ve sistemi değil süreci analiz eder. Simmel, küçük gruplar analizinden yapısal sonuçlar çıkarır. Bunu ikili ve üçlü gruplar analizi üzerinden yapar.

Simmel'e göre iki ve üç kişilik gruplar üzerinden toplumsal yapının nasıl oluştuğu açıklanabilir. Simmel, bu örnek üzerinden toplumsal düzenin büyük kurumlardan önce küçük gruplardaki ilişki biçimlerinden ortaya çıktığını anlatır.

Amerikan Pragmatizmi: Anlam Deneyim ve Eylem

Sembolik etkileşimcilik kuramı özellikle Dewey ve Mead düşüncelerinden beslenmektedir. Dewey'e göre insanlar dünyaya hazır anlamlarla bakmaz; karşılaştıkları sorunları eylem içinde çözerken anlamlar üretir. Sembolik etkileşimcilik bu düşüncüyü toplumsal alana taşıyarak toplumsal düzenin hazır değil etkileşim içinde sürekli üretilen bir süreç olduğunu vurgular.

Chicago Okulu ve Kent Sosyolojisi

Chicago Okulu, 20. yüzyılın başında Chicago Üniversitesi çevresinde gelişmiş; göç, suç, mahalle yapıları, etnik gruplar ve gündelik etkileşimler gibi konulara odaklanarak saha araştırmalarını merkeze almıştır. Chicago Okulu toplumsal olguları uzaktan çözümler yerine yerinde gözlemlemeyi tercih etmiştir. Bu yaklaşım, toplumsal düzenin anlaşılabilirliği için insanların gündelik hayatlarının doğrudan incelenmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır.

SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK'İN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Sembolik etkileşimci geleneğin düşünsel kökleri George Herbert Mead, John Dewey ve Charles Horton Cooley'e uzanır. Haliyle Amerikan pragmatist geleneğe uzandığı da söylenebilir. Mead'ın öğrencisi olan Herbert Blumer de kuramın gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Blumer, hem "sembolik etkileşimcilik" adlandırmasını literatüre kazandırmış hem de bu yaklaşımı daha sistematik ve kavramsal bir çerçeveye oturtmuştur.

George Herbert Mead: Benlik ve Sembol

Mead, insan varlığının merkezine eylemi yerleştirir. Eylem, bireyin geçmiş deneyimlerine dayanır ve toplumsal bağlam içinde anlam kazanır. Benlik ise doğuştan var olan bir yapı değildir; sosyal deneyim ve etkileşim sürecinde ortaya çıkar.

Mead'in düşüncesinde ön plana çıkan üç önemli kavram; ben ve beni, genelleştirilmiş öteki ve rol alma sürecidir. Mead bu kavramlarla benliğin toplumsal etkileşim içinde nasıl oluştuğunu ve toplumsal

düzenin bireyler arası anlamlı etkileşimler yoluyla nasıl üretildiğini açıklamaya çalışır.

Herbert Blumer: Kuramsal Formülasyon

Blumer, insanların çeşitli durumlara anlamlar yüklediğini ve bu anlamlara göre davrandığını söyler. Nesnelere, kişiler, kurumlar, roller, değerleri hatta evlilik, annelik ya da devlet gibi soyut olan yapılar da buna dahildir. Blumer'e göre insanlar nesnel gerçekliğe göre değil, anlamlandırılmış gerçekliğe tepki verirler.

Blumer, toplumsal gerçekliğin bireylerin yorumlayıcı faaliyetleri aracılığıyla kurulduğunu savunmuş ve simgesel etkileşimciliği bağımsız bir sosyolojik perspektif haline getirmiştir.

Charles Horton Cooley

Cooley, analizini, büyük yapılar, kurumlar ve sistemler üzerinde değil, yüz yüze ilişkiler, gündelik etkileşimler, birincil gruplar ve bireyin benlik deneyimi üzerinden yapar. Cooley'in benliği açıklamak için kullandığı en önemli kavram ayna benliktir. Ayna benlik, diğer insanların bizi nasıl gördüğü ve nasıl aldığını anlatan bir kavramdır.

Cooley'e göre benlik en çok yüz yüze, duygusal ve yakın ilişkiler içinde şekillenir. Aile, arkadaş çevresi ya da oyun gibi küçük ve samimi gruplar, bireyin geribildirimler olarak kendine ayna tuttuğu sosyal alanlardır. Haliyle Cooley, benliğin yakın ilişkiler içinde anlamlı (sembolik) etkileşimler yoluyla inşa edilir.

Erving Goffman ve Dramaturjik Yaklaşım

Goffman, bireylerin gündelik yaşamda kendilerini ve etkinliklerini nasıl sunduklarına odaklanır. Özellikle bireyin başkaları üzerinde bıraktığı izlenimleri yönlendirme ve denetleme biçimlerini ifade eden "izlenim yönetimi" kavramı üzerinde durur. Gündelik yaşamda bireylerin kamusal alan ile özel alan arasında bir ayrım yaptığını ifade eder. Kamusal alanda benlik sunumu gerçekleştirilirken çevresel faktörlerin önemli etkisinin olduğunu ileri sürer.

GÜNDELİK HAYATTA DİL VE ANLAM ÜRETİMİ

Mead, dili açıklarken taklit kavramının yeterli olmadığını özellikle vurgular ve dilin, düşüncenin gelişmesinde etkili olduğunu düşünür. Mead'e göre dil, zaten var olan düşüncelerin dışavurumu değildir. Aksine, benlik ile ötekinin karşılıklı etkileşimi içinde şekillenen, anlamların birlikte üretildiği dinamik bir süreçtir. Bu nedenle iletişim, bireyler arasında hazır içeriklerin aktarımı değil, ortak eylem içinde anlamın kurulmasıdır. Sembolik etkileşimcilik yaklaşımına göre günlük konuşmalar sırasında taraflar birbirlerini çeşitli sembolik roller yükler. Bu durum bireyin "rol alma" sürecini şekillendirir ve davranışların seyrini belirler.

Dil, sadece bir iletişim aracı değil aynı zamanda insanların sosyal statüsünü ya da sosyoekonomik konumunu yansıtan bir göstergedir. İnsanların kullandıkları kelimeler, konuşma ve hitap biçimleri, hangi toplumsal gruba ait olduklarını, statüleri ya da nasıl bir role bürünmeye çalıştıklarını da gösterir.

KENT YAŞAMININ SOSYOLOJİSİ: KLASİK KURAM VE YAKLAŞIMLAR

Sosyolojik bir olgu olarak kent, insanların toplumsal ilişkilerini kurduğu, kimliklerini inşa ettiği ve gündelik yaşamı en yoğun biçimiyle deneyimlediği karmaşık bir toplumsal yapıdır. Bu karmaşık yapıyı anlamlandırma çabasında olan Georg Simmel, modern yaşamı, bireyin devasa toplumsal güçler ve kültürel nesnelere karşısında kendi varlığını ve özerkliğini koruma mücadelesi olarak tanımlar. Ona göre tarihsel süreçte özgürlük talebi, yerini giderek uzmanlaşmaya ve bireyselleşmeye bırakmış ve metropoller de bu zihinsel ve toplumsal dönüşümün ana merkezi haline gelmiştir. Diğer taraftan Chicago Okulu'nun öncülerinden Robert E. Park, kenti uygar insanın doğal yaşam alanı olarak nitelendirir. Park'a göre kent, tıpkı biyolojik dünyadaki gibi işleyen bir organizmadır. Rekabet, egemenlik ve uyum süreçleri, kent nüfusunu belirli kalıplara göre ayırıştırır ve bu dinamik süreçlerin sonucunda kent, her biri kendine özgü sosyal ve kültürel özellikler taşıyan doğal bölgelere ayrılır. Louis Wirth ise kentsel yaşamı daha yapısal değişkenler üzerinden analiz eder. Ona göre kent; nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliği ile tanımlanan bir yerleşim biçimidir. Bu üç temel özellik, kaçınılmaz olarak aile, akrabalık ve komşuluk gibi geleneksel ve samimi birincil ilişkileri zayıflatarak geri plana iter. Wirth'e göre modern kentte bu ilişkilerin boşluğunu, belirli amaçlara yönelik uzmanlaşmış kurumlar ve resmi örgütlü yapılar doldurur. Özetle kentleşme, bireyin tek başına etkili olamadığı için ancak kolektif yapılar içinde varlık gösterebildiği yeni bir toplumsal düzen yaratır. Bu düzende yüz yüze ve duygusal bağlar zayıflar, ilişkiler daha resmi, rekabetçi, rasyonel ve dolaylı bir karaktere bürünür. Kent, bireye geleneksel baskılardan kurtulduğu bir özgürlük alanı sunsa da onu kalabalıklar içinde yalnızlaşan bir özneye de dönüştürür.

KAMUSAL ALAN VE KENT YAŞAMI

Kentler; insanların bir araya gelmesini, etkileşim kurmasını ve ortak bir toplumsal yaşamı paylaşmasını mümkün kılan kamusal alanlar üretirler. Bu bağlamda kamusal alan bireyin mahrem ve korunaklı özel alanının dışına çıkarak görünür hale geldiği, diğerleri ile karşılaştığı ve onlarla ilişki kurduğu yerdir. Ancak, modernleşme ve bireyselleşme süreçleriyle birlikte, bu alanların kapsamı, anlamı ve işlevi köklü bir dönüşüme uğramıştır. Hannah Arendt, bu dönüşümü eleştirirken modern kentte bireylerin özgürce eyleyen ve konuşan özneler olmaktan uzaklaşıp, giderek toplumsal normlara ve beklentilere uyan standart davranış kalıpları içine hapsedildiğini savunur. Benzer bir eleştiriyi dile getiren Jürgen Habermas'a göre ise, modern kentte birey rasyonel tartışmalarla kültür üreten özne konumunu yitirmiş ve bunun yerine kitle iletişim araçlarının sunduğu kültürü tüketen pasif bir izleyiciye dönüşmüştür. Bu yapısal dönüşümle birlikte kamusal alan toplumsal sorunların konuşulduğu eleştirel bir tartışma zemini olmaktan uzaklaşarak, reklamın, imajın ve gösteri mantığının hakim olduğu ticari bir düzleme evrilmiştir. Richard Sennett ise bu tabloyu kamusal insanın çöküşü olarak yorumlar. Ona göre modern toplumda kamusal yaşamın dokusu çözülmüş, bireyler ortak sorunlara ve ötekine ilgi duymak yerine, kendi özel dünyalarına ve mahrem alanlarına çekilmiştir. Bu içe kapanış sürecinde kamusal alan, artık bir karşılaşma ve etkileşim mekânı olmaktan çıkarak, bir noktadan diğerine gitmek için kullanılan, hızla geçilen ve tüketilen bir boşluğa dönüşmüştür. Nitekim modern kent mimarisi ve ulaşım teknolojileri de bu dönüşümü mekânsal olarak desteklemiş, akışkanlığı ve hızla hareket etmeyi öncelikle kamusal alanı işlevsizleştirmiştir. Özetle, Arendt, Habermas ve Sennett'in eleştirileri ortak bir noktada buluşmaktadır. Modern kent, fiziksel yakınlığa rağmen sosyal uzaklığın ve yabancılaşmanın hakim olduğu bir yapıya bürünmüştür. Kamusal alan, bireylerin kendini gerçekleştirdiği, politik ve kültürel bir eylem sahası olma vasfını yitirmiş, bunun yerini tüketimin, hızın ve pasif izleyiciliğin şekillendirdiği bir alana dönüşmüştür. Dolayısıyla modern kentleşme süreci, mekânsal bir büyüme sunsa da kamusal alanın çöküşüyle birlikte toplumsal bağları zayıflatmış ve bireyi kalabalıklar içinde yalnız, sessiz ve eylemsiz bir figüre indirgemmiştir.

KENT, SOSYAL ETKİLEŞİM VE MEKÂNSAL DAVRANIŞ

Modern kent yaşamını anlamaya yönelik kavramlar, birey-mekân-etkileşim ilişkisine odaklanır. Bezginlik tavrı, metropol yaşamının yoğun uyaranları karşısında bireyin geliştirdiği bir duyarsızlaşma biçimini ifade eder. Uygar kayıtsızlık kavramı, kamusal alanda birbirine yakın yabancıların kısa bir fark edişle karşılıklı mesafeyi korumasını tanımlar. Kentteki mekânsal deneyim, Marc Augé'nin ayırdığı biçimiyle, ilişkisel ve tarihsel özellikler taşıyan mekânlar ile anonim ve geçici yok-mekânlar

arasında şekillenir. Buna karşılık Ray Oldenburg'un üçüncü yerleri, ev ve iş dışındaki gündelik sosyalleşme alanlarını ifade ederken; kozmopolit gölgelik kavramı, farklı grupların kentte asgari bir güven ve nezaketle bir araya gelebildiği kamusal alanlara işaret eder. Bireyin çevresiyle ilişkisi, kişisel alan sınırları ve yabancılar arasında geçici bağlar kuran üçgenleme süreçleriyle düzenlenir. Mekânın bu ilişkilerdeki aktif rolü, Bill Hillier'in geliştirdiği mekân dizimi yaklaşımıyla analiz edilir. Kentte yön bulma ve duygusal güvenlik ise imgelenebilirlik kavramı üzerinden açıklanır. Son olarak Stanley Milgram'ın tanıdık yabancı kavramı, kentte sıkça görülen fakat iletişim kurulmadan paylaşılan gündelik yakınlıkları tanımlar.

GÜNDELİK YAŞAM: ÇALIŞMA, BOŞ ZAMAN VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ

Çalışma Kavramı

Çalışma kelimesi, tarihsel süreçte derin anlam değişimlerine uğramış karmaşık bir yapıdır. Fransızca kökeni olan travail, Latince işkence aleti anlamına gelen "tripoliare" kelimesinden türetilmiştir. 16. yüzyılda toprak işlemek veya ev işleri gibi somut eylemlerin yerini alan bu kavram, zamanla genel bir "iş" ve hatta "işkence" anlamını kazanmıştır. Günümüzde ise çalışma, modern toplumun inşasında hem bireysel kimliğin oluşumunda hem de toplumsal sistemin işleyişinde merkezi bir rol oynamaktadır.

Modernite Öncesi Topumlarda Çalışma

Modern öncesi dönemde çalışma, bugünkü etik ve ahlaki anlamından yoksundur ve yalnızca temel fiziki gereksinimlerin karşılanmasına yöneliktir. Bu dönemde çalışma genellikle "serflik" biçiminde görülür ve bir ücret karşılığı değil, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlar için yapılır. Antik Çağ düşünürleri çalışmayı özgürlüğün zıttı ve kölelere özgü aşağılık bir durum olarak görmüşlerdir. Thorstein Veblen'e göre, bu toplumlarda üretmeden tüketmek (aylaklık) üst sınıflara özgü bir saygınlık göstergesiyken; üretim işiyle uğraşmak utanç verici ve küçültücü kabul edilmiştir.

Modern Topumlarda Çalışmanın Çalışma Kültürüne Dönüşümü

Sanayileşme ile birlikte çalışma, özel alandan kamusal alana taşınmış ve modernliğin merkezi bir icadı haline gelmiştir. Endüstri Devrimi ve Fransız İhtilali sonrası çalışma, "alçaltıcı bir etkinlik" olmaktan çıkarak bir ahlak ve erdem göstergesine dönüşmüştür. Karl Marx, ücretli çalışmanın sadece ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda bireyi disipline eden toplumsal bir uzlaşma aracı olduğunu savunur. Max Weber ise Protestan Ahlakı üzerinden, çalışmanın "Tanrı tarafından verilen bir ödev" (calling) olarak kutsallaştığını ve zamanla dinsel kökeninden koparak rasyonel bir "demir kafese" dönüştüğünü belirtir. Richard Sennett ise günümüzdeki esnek çalışma modelinin sadakat ve güven gibi değerleri yıkarak bir "karakter aşınmasına" yol açtığını vurgular.

Boş Zaman Nedir?

Boş zaman kavramı tarihsel olarak farklı anlamlar taşımıştır; Antik Yunan'da "skhole" olarak adlandırılan bu kavram, fiziksel emekten muaf elitlerin kendini geliştirdiği bir tefekkür halidir. Romalılar ise boş zamanı (otium), yeniden çalışmaya dönebilmek için gerekli bir dinlenme aracı olarak görmüşlerdir. Modern sanayi toplumunda boş zaman, çalışma saatlerinin azalmasıyla birlikte kendi başına bir endüstri ve tüketim alanı haline gelmiştir. Dumazedier'e göre iş zahmet ve rutin içerirken, boş zaman özgürleşme ve bireysel tatmin alanı olarak kurgulanmıştır.

Lafargue'nun "Tembellik Hakkı" Talebi

Paul Lafargue, çalışmanın kutsanmasına karşı çıkarak "Tembellik Hakkı" kavramını savunmuştur. Püriten ahlakın çalışmayı yüceltip boş zamanı günah/tembellik olarak kodlamasına itiraz eden Lafargue, çalışmayı tüm zihinsel ve organik bozulmanın nedeni olarak görür. Ona göre insanlar günde sadece üç saat çalışmalı, geri kalan zamanlarını aylaklık, sanat ve soylu hedeflere ayırmalıdır.

Bertrand Russell "Aylaklığa Övgü"sü

Bertrand Russell, çalışmanın bir erdem olduğu fikrini, egemen sınıfların başkalarını kendi çıkarları için çalıştırmak amacıyla kullandığı bir "köle ahlakı" olarak niteler. Russell'a göre modern teknoloji sayesinde günde dört saatlik çalışma toplumun ihtiyaçları için yeterlidir. Asıl üretkenlik ve mutluluk, insanın kendini özgürce geliştirebildiği boş zamanlarda ortaya çıkar.

Gündelik Hayatın Bir Parçası Olarak Boş Zaman

Henri Lefebvre, gündelik hayatı; çalışma, aile yaşamı ve boş zamanın diyalektik bir birliği olarak görür. Boş zaman, çalışmanın baskısından bir "kaçış" gibi sunulsa da reklamlar ve medya aracılığıyla ticari sömürünün parçası haline gelmiştir. Lefebvre bu durumu bir "cehennemi döngü" olarak tanımlar: İnsanlar boş vakit kazanmak için çalışır, ancak boş vakitleri de yine tüketim nesnelere ve yanıltıcı imajlarla (sinema, magazin vb.) yabancılaşmış durumdadır.

Postmodernizm ve Tüketim Kültürü

Postmodernizm, modernitenin rasyonel ve tekil yapısından bir kopuşu ifade eder. Bu dönemde gerçekliğin yerini imajlar ve simülasyonlar almış; bilgi bir kullanım değerinden ziyade satılabilir bir metaya dönüşmüştür. Frederic Jameson'a göre postmodernizm, toplumsal hayatın her alanının göstergelerle dolup taşıdığı geç kapitalizmin kültürel mantığıdır.

Üreticiden Tüketiciye: Toplumsal Yapının Dönüşümü

Modern sanayi toplumundaki "üreticiler toplumu" yapısı, yerini üyelerini tüketici olarak tanımlayan bir

düzene bırakmıştır. Zygmunt Bauman, günümüzde bireyin toplumsal kabul görmesinin ne ürettiğine değil, tüketici ehliyetine ve pazar içindeki tercihlerine bağlı olduğunu belirtir. Artık "çalışma disiplini" yerine "tüketim estetiği" toplumsal norm haline gelmiştir.

Gösterge Değeri ve Simulakr: Gerçekliğin Yitimi

Postmodern tüketim toplumunda nesnelere, ihtiyaçları karşılamaktan ziyade bireyin toplumsal hiyerarşideki yerini belirleyen birer "kod" veya "gösterge" olarak tüketilir. Jean Baudrillard, gerçekliğin yerini alan kurgusal dünyayı "hipergerçeklik" olarak tanımlar; tüketici artık ürünün maddi gerçekliğini değil, onun sunduğu imajı ve markayı satın alır.

McDonalddlaştırma ve Tüketim Katedralleri

George Ritzer, toplumsal yaşamın verimlilik ve hesaplanabilirlik ilkeleriyle "McDonalddlaştırıldığını" savunur. Bu sistemin bir parçası olan alışveriş merkezleri, modern dünyanın "tüketim katedralleri" haline gelmiştir. Bu mekanlar, bireylere dış dünyanın belirsizliğinden uzak, programlanmış bir fantezi dünyası sunarak tüketimi bir "haz görevi" olarak dayatır.

Yeni Yoksullar: Defolu Tüketiciler

Tüketim toplumunda yoksulluk artık sınıfsal bir sorundan ziyade bireysel bir başarısızlık olarak sunulur. Tüketime katılmayan işsizler, sistem tarafından "defolu tüketiciler" olarak görülür ve derin bir toplumsal aşağılanma yaşarlar. Bu bireyler için toplumsal kabulün tek yolu yine tüketim olarak gösterilir.

Müphemlik ve Parçalanmışlık

Postmodern dönem, modernitenin kesinlik ve rasyonellik rüyasının sona erdiğinin kabulüdür. Birey, ortak bir ilkesi olmayan parçalanmış bir kültür içinde yalnızlaşmaktadır. Sonuç olarak modernitenin "demir kafesi", yerini tüketim ve pazarlama stratejilerinin oluşturduğu "kadife kafese" bırakarak bireyi yeni bir bağımlılık türüne hapsedmiştir.

GÜNDELİK YAŞAM, TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

Gündelik yaşam ve teknoloji, bireylerin gündelik davranışlarından, iletişim kurma biçimlerine, çalışma yaşamlarından kültürel davranış ve alışkanlıklarına kadar uzanan oldukça geniş sayılabilecek bir alanda, modern toplumların dinamik yapılarının anlaşılmasına aracılık eden önemli unsurlardır. Teknoloji sahip olduğu değişim gücü sayesinde toplumsal yapıları değiştirmekte, bu değişim ise bireylerin gündelik yaşam alışkanlıklarına sirayet etmektedir

Gündelik Yaşam Kavramı

Gündelik yaşam, bireylerin her gün tekrar ettikleri davranışların, pratiklerin, alışkanlıkların ve rutinlerin tamamı olarak ifade edilir. Sıradan bir alan olarak görünmesine rağmen gündelik yaşam, toplumsal düzenin devamını sağlayan mikro ölçekteki etkileşimlerin/işkililerin hayat bulduğu ve toplumsal yapıların yeniden üretildiği temel bir mekândır. Öyle ki gündelik yaşam, toplumsal norm, değer, anlam ve iktidar ilişkilerinin içselleştirildiği ve yeniden üretildiği bir alandır.

Teknolojinin Toplumsal Niteliği

Teknoloji yalnızca teknik araçlar bütünü olmayıp, toplumsal ilişkiler, kültürel değerler, normlar ve ekonomik yapı gibi unsurlarla şekillenen bir olgudur. Dolayısıyla sosyoloji, teknolojiyi basit bir araç olarak algılamak yerine, toplumsal inşa sürecinin bir parçası olarak ele alır. Belirtildiği üzere teknoloji sadece teknik araçlardan ibaret olmayıp toplumsal yapının birçok farklı unsuruyla iç içe geçmiş bir olgudur. Nitekim toplumsal ilişkiler, kültürel değerler ve iktidar olgusu bunun sadece birkaç örneğidir. Yaşadığımız dünyayı ve ait olduğumuz toplumları ve yaşanan toplumsal değişimleri teknolojiden bağımsız okumak doğru değildir.

Teknolojik determinizm, gelişen yeni teknolojilerin kültür, ekonomi ve siyaset gibi toplumsal yapıyı oluşturan birimleri değiştirmesi ve dönüştürmesi olarak tanımlanmaktadır. Teknoloji toplumu oluşturan unsurları belirleyen temel bir öge olarak ifade edilmektedir (Güven, 2020). Teknolojik determinizm teknolojinin içine doğduğu toplumu veya sektörleri değişime uğrattığı iddiasını öne sürmektedir (Canpolat, 2012). Sosyal inşacılık ise, teknolojik determinizmin aksine teknolojinin, sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. süreçlerden nasıl etkilendiğine odaklanarak, birey ve toplumun teknolojiyi etkilediğini savunmaktadır.

ÇEVİRİM İÇİ VE ÇEVİRİM DIŞI GÜNDELİK YAŞAM

Çevrim İçi Yaşam Alanları Ve Özellikleri

Çevrim içi yaşam, bireylerin internet tabanlı dijital alanlarda, ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal vb. birtakım pratikleri gerçekleştikleri mekânlar olarak tanımlanır. Söz konusu çevrim içi yaşamda karşılık bulan bu pratikler, gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak bireylerin gündelik yaşamlarının önemli bir bölümünü oluşturur. Çevrim içi yaşam sadece gündelik yaşamda iletişim araçlarıyla karşılık bulan bir öge olmaktan öte kimliklerin inşa edildiği, toplumsal etkileşimlerin yoğunlaştığı, iktidar ilişkilerinin yeniden üretildiği, ekonomik ve eğitsel birçok etkinliğin gerçekleştirildiği sosyo- teknik yapılar olarak karşılık bulmaktadır.

Çevrim İçi Yaşam Alanları

Sosyal Ağlar: Facebook, X, Instagram, WhatsApp, Snapchat, Swarm, LinkedIn gibi platformlar.

İçerik Paylaşım Platformları: YouTube, Facebook, TikTok, X, podcast mecraları vb. yer almaktadır

Çevrim İçi Topluluklar ve Forumlar: Reddit, BuddyBoss, MemberPress, Circle, Thinkific, Patreon, Discord, vb.

Dijital Oyun ve Sanal Dünyalar: MMO'lar (Massively Multiplayer Online), metaverse uygulamaları; avatar temsilleri üzerinden yeni toplumsallık biçimleri sunarlar. Dijital oyunlar oldukça farklı tür ve mekânlar aracılığıyla kullanıcılarına çeşitlilikler sunmaktadır.

Ekonomik ve Hizmet Platformları: Dijital tabanlı ürün alışverişine odaklanan, Amazon, Allegro, AliExpress, Shopify, WooCommerce, BigCommerce vb. E-ticaret ve finans uygulamalarıdır

Eğitim ve Çalışma Alanları: Zoom, Google Classroom, Duolingo, Edmodo, Quizlet vb. gibi uzaktan eğitim sistemleri ve çevrim içi ofis fırsatı sunan platformlardır.

Çevrim İçi Yaşam Alanlarının Temel Özellikleri

Mekânsızlık ve Zaman Esnekliği: Çevrim içi yaşam alanlarının en önemli özelliği herhangi bir mekâna ve zaman sınırına tabi olmadan eş zamanlı etkileşim kurabilme fırsatı sunmasıdır. Sınırların ve zamanın herhangi bir anlamı yoktur. Bunun en iyi örneği dijital göçebeliktir. Dijital göçebelik,

belirli bir ofise, şehre ya da ülkeye bağlı olmadan internet üzerinden çalışabilmesidir
Ağ Yapısı ve Algoritmik Aracılık: Bütün küre, sinirsel bir ağ/yapı gibi birbirine bağlı karakterdedir
Kimlik Performansı: Dijital platformlar aracılığıyla bireyler içerik paylaşımları, avatar ve profiller aracılığıyla kendi benliklerini başkalarına dönük olarak sahnelerler.
Katılımcılık ve Üretkenlik: Dijital ortamın kullanıcıları pasif tüketiciler olmak yerine aynı zamanda oldukça aktif birer içerik üretici rolüne sahiptirler.

Gözetim ve Veri Ekonomisi: Dijital izler, metalaşan kişisel veriler ve platform iktidarı.

Hız ve Anlık Geri Bildirim: Yorum, beğeni, paylaşım gibi metriklerle ölçülen bir etkileşimler ve anlık geri bildirimler durumu söz konusudur

Çevrim İçi Yaşamın Toplumsal Yansımaları

Aidiyet ve Topluluklaşma: Çevrim içi platformlar herhangi bir fiziksel yakınlık olmadan güçlü bağların kurulmasına imkân tanır

Eşitsizliklerin Yeniden Üretimi: Dijital uçurum, algoritmik önyargılar birçok eşitsizliği beraberinde getirmiştir.

Kamusal Alanın Dönüşümü: Dijital platformlar artık yeni kamusal alanlar olarak görev üstlenmektedir.

Gündelik Yaşamın Melezleşmesi: Çevrim içi/çevrim dışı pratikler her geçen gün daha fazla iç içe geçmekte bu durumda gündelik yaşamın hibritleşmesi ve melezleşmesi olarak ifade edilmektedir

Çevrim Dışı Yaşamla Etkileşim

Çevrim içi ve çevrim dışı yaşam, sınırları birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış bir alan olmanın ötesinde birbiri ile sürekli etkileşim içindedir.

Çevrim İçi ve Çevrim Dışı Yaşam Arasında Süreklilik ve Etkileşim

Dijital teknolojilerle gündelik yaşamın içe içe geçişi çevrim içi ve çevrim dışı alanlar arasındaki sınırların oldukça belirsiz bir karaktere taşınmasına neden olmuştur. Artık dijital etkileşim gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir

Toplumsal İlişkiler ve Yüz Yüze Etkileşimin Yeniden Yapılanması

Bugün bireylerarası etkileşim ve ilişkilerin büyük bir kısmı mobil cihazlar ve internet vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu durum ise yüz yüze ilişkileri ortadan kaldırmamış ancak toplumsal ilişkiler ve etkileşimleri yeniden yapılandıran bir sürecin ortaya çıkışına neden olmuştur.

Mekân Algısının Dönüşümü

Dijital yaşamın kapsama alanını genişletmesi mekân kavramının da değişim geçirmesine neden olmuştur. Meyrowitz (1985), yeni iletişim teknolojiler sayesinde insan ilişkilerinde coğrafi mesafenin rolünün büyük ölçüde azaldığını ve artık “mekânsızlık çağı”nda olduğumuzu iddia eder.

Zaman Kullanımı ve Gündelik Ritimlerin Yeniden Düzenlenmesi

Gündelik yaşamın hibrit bir karaktere dönüşmesi bireylerin zaman kullanımlarını da değiştirmiştir. Günlük yaşantımızda kullandığımız dijital araçlar zaman kavramının sınırlarını esnetmiş, dijital platformların sunduğu bildirimler, bir takım güncellikler veya algoritmik akışlar vb. bireylerin gündelik rutinlerinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Kimlik, Beden ve Davranışın Dijitalle Etkileşimi

Dijitalleşme kimlikleri sabit ve değişmez bağlamlarından kopartarak esnek, çok katmanlı ve performansla dönük dinamik bir alana dönüştürmüştür. Dolayısıyla çevrim içi yaşamda ortaya çıkan kimlik performansları çevrim dışı yaşamı ve davranışları da doğrudan etkileyebilmekte, tüketim alışkanlıkları, giyim tarzları, konuşma biçimleri vb. birçok gündelik davranış dijital dünya da üretilen normlar ve geri bildirimlere bağlı olarak şekillenebilmektedir.

Hibrit Gündelik Yaşam

Yaşadığımız zaman itibarıyla çevrim içi ve çevrim dışı pratikler artık iç içe geçmiş bir karakterdedir. Bu iç içe geçmişlik ise gündelik yaşamın hibritleşmesi kavramını gündeme getirmiştir. Bireylerin günümüz dünyasında çevrim içi ve çevrim dışı davranışları aynı anda deneyimlemeleri “hibrit gündelik yaşam” olarak ifade edilmektedir. Hibrit gündelik yaşamın keline has bir gerçekliği ve kendine has bir takım özellikleri söz konusudur. İlk olarak hibrit gündelik yaşam mekân kavramının dönüşümüne neden olmuştur. Hibritleşmenin ikinci etkisi ise zamanı esnek bir karaktere dönüştürmüştür. Dijital iletişim araçları, gündelik yaşam ritimlerini parçalamış, çalışma, boş zaman, eğlenme ve dinlenme gibi hususlar arasındaki sınırlar kaybolmaya yüz tutmuştur. Üçüncü olarak toplumsal ilişkilerin melezleştiği yeni bir durum söz konusudur. Son olarak hibritleşme kimlik ve benlik sunumunu da farklı bir boyuta taşımıştır.

GÜNDELİK YAŞAMIN DİJİTALLEŞMESİ

Dijital Gündelik Pratikler

Dijital gündelik pratikler, bireylerin günlük yaşamlarını sürdürürken dijital teknolojilerin sunduğu araçlar sayesinde hayata aksettirdikleri tekrar eden eylem, alışkanlık ve etkileşim biçimlerini anlatmaktadır.

Dijital Gündelik Pratiklerin Temel Alanları

İletişim ve Sosyal Etkileşim

Sosyal medya platformları, mesajlaşma uygulamaları, çevrim içi toplantı araçları ve daha niceleri yüz yüze etkileşimin yerini almakta ve bir bakıma onu tamamlamaktadır. Bu durum doğal sonucu ise bir taraftan iletişimin ve etkileşimin hız kazanmasına diğer taraftan da metin, görsel ve emoji gibi çoklu göstergeler aracılığıyla yeni bir etkileşim türünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Tüketim Pratikleri

E-ticaret, dijital ödeme sistemleri ve algoritmik öneriler tüketimi gündelik yaşamın sürekli bir faaliyetine dönüştürmüştür. Tüketim, yalnızca ihtiyaç temelli değil; kimlik sunumu ve sosyal aidiyet üretiminin de aracı haline gelmiştir.

Kendilik ve Kimlik İnşası

Kendilik, bireyin içsel sürekliliğini ve bütünlüğünü sağlayan dinamik bir yapıdır. Bu yapı, bireyin kendisini değerli, etkili ve anlamlı hissetmesini mümkün kılar. Sosyal medya profilleri, paylaşımlar ve çevrim içi temsiller, bireyin kendisini nasıl gördüğü ve nasıl görülmek istediğiyle doğrudan ilişkilidir. Dijital gündelik pratikler: Performans odaklı kimlik sunumlarını, takipçi, beğeni ve görünürlük gibi olgular üzerinden değer üretimini, sürekli karşılaştırma ve onay arayışı duygularını besleyen bir karaktere sahiptir.

Gözetim ve Veri Üretimi

Gündelik yaşamın dijitalleşme aynı zamanda sürekli veri üretimi anlamına da gelmektedir. Arama geçmişleri, konum bilgileri ve etkileşim kayıtları gibi hususlar bireylerin gündelik yaşamlarının bir taraftan sayısallaştırılmasına diğer taraftan da izlenebilir hâle gelmesine yol açmaktadır.

Zamanın Hızlanması Ve Sürekli Erişilebilirlik

Dijitalleşme, gündelik yaşamdaki zaman algısını radikal bir şekilde dönüşüme uğratmış, bir taraftan zamanın hızlanmasını diğer taraftan da sürekli erişilebilirlik kavramını gündeme getirmiştir. Mekânın Sanallaşması

Dijitalleşme olgusu fiziksel mekânların önemi azaltırken dijital mekânlar gündelik yaşamın yeni etkileşim alanlarına. Dijitalleşme süreci, gündelik yaşamda mekânın anlam ve kullanım biçimlerini dönüştürerek mekânın sanallaşması olgusunu ortaya çıkarmıştır.

SOSYAL MEDYA VE KİMLİK PERFORMANSI

Sosyal Medyanın Gündelik Yaşamdaki Yeri

Sosyal medya, temsil, iletişim, katılım ve görünürlük gibi sahip olduğu birtakım özellikler aracılığıyla temel ve yeni sayılabilecek bir kamusal alan işlevi görmektedir. Bu platformlar, insanların kendilerini çok farklı şekillerde ifade ettikleri, başka insanlarla ilişki kurdukları ve toplumsal açıdan görünürlük kazandıkları mekânlara dönüşmüştür.

Benliğin Sunumu, Kimlik İnşası ve Performans

Erving Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı, sosyal medya bağlamında dijital benliğin nasıl inşa edildiğini anlamada önemli bir kuramsal araçtır. Sosyal medya, bireylerin benliklerini sürekli olarak sergiledikleri ve yönettikleri bir sahne işlevi görmektedir. Goffman'ın benlik sunumu yaklaşımında performans, vitrin ve set kavramları oldukça önemlidir.

Gözetim, Onay ve Beğeni Kültürü

Dijitalleşen gündelik yaşamda gözetim, onay ve beğeni kültürü, sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla birbirini besleyen temel toplumsal dinamikler haline gelmiştir. Gözetim, onay ve beğeni kültürü gibi kavramlar bireylerin kimliklenme süreçlerini etkiledikleri gibi aynı zamanda bireylerin görünür olma biçimlerini ve kendilerini değerlendirme tarzlarını da doğrudan etkileyebilmektedir.

En temel anlamda toplumsal varoluş, hiçbir zaman tek boyutlu olmamıştır; çok boyutlu, değişen ve dönüşen bir varoluş biçimidir (Maffesoli, 2008). Gündelik yaşam, bu varoluş biçimi içinde önemli bir yer tutar. Dolayısıyla gündelik yaşam/hayat, sosyolojik kuramsallaştırma içinde olağan ve rutin yaşam biçimlerini açıklamak için kullanılmıştır (Hansen & Rapley 2020). Bu bağlamda, gündelik yaşamın sosyolojisi toplumsal yaşamın olağan akışı içindeki etkileşim düzenini analiz etmek, anlamak ve yorumlamak açısından önemlidir. Gündelik yaşama ilişkin olan rutin yaşam ve etkileşim düzenini anlamak; açıklamak ve yorumlamak, cinsiyet ve cinsiyete bağlı olarak üretilen toplumsal rol, kimlik, iş bölümü ve beklentilerin toplumsal yaşam içindeki yerini belirlemeyi gerektirir. Çünkü toplumsal cinsiyet, gündelik yaşam içine yerleşmiş pratiklerden oluşan bir bütündür.

Toplumsal cinsiyet temsil ve eşitsizliklerinin görünürlük alanları içinde gündelik yaşam önemli bir yer kaplamaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, gündelik yaşamda bireylerin deneyim ve tecrübeleri aracılığıyla görünür olur. Nitekim toplumsal cinsiyeti besleyen ve toplumsal kurumları kapsayan yaşamın tüm alanları, bireyleri şekillendirir ve bu eşitsizlikleri yeniden üretir. Bu noktadan hareketle, öncelikle toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının tanımlanması gerekir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, “biyolojik farklılıklarla değil, kadınların ve erkeklerin toplumdaki eşitsiz konumlarıyla ilişkili bir kavramdır. Ücretli ve ücretsiz çalışma, gelir, mülk, eğitim, sağlık, karar alma, normlar, alışkanlıklar, kadın ve erkeklere atfedilen roller ve onlardan beklenenler dahil olmak üzere, yaşamın her alanındaki sosyal ve kültürel farklılıklarla ilgilidir. Bu farklılıklar pek çok alanda orantısız biçimde kadınların aleyhinedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki tarihsel dengesizlikler, kamu politikaları da dahil olmak üzere, her türlü insan faaliyetine ve kurumuna hükmeder” (Ecevit, 2021: 25). Toplumsal cinsiyetin gündelik yaşam içinde varlığını sürdürmesi; toplumsal etkileşim, kurumsal yapılar ve toplumsal normlar aracılığıyla sağlanır. Söz konusu yapı, uygulama ve kurumlar, toplumsal cinsiyetin üretilmesi ve sürdürülmesinde etkin rol oynar. Fakat bu durum, toplumsal cinsiyet kimliğinden doğan eşitsizliklerin yeniden üretilmesine de aracılık eder. Kadınların ve erkeklerin gündelik yaşamlarında deneyimledikleri ya da maruz kaldıkları rol, kimlik ve beklentiler, eşitsizlik bağlamında farklı görünüşlerin ortaya çıkmasına hizmet edebilir.

R. W. Connell, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar kitabında, yeterli bir toplumsal cinsiyet teorisi için rol teorisinin örtük iradeciliğinden çok daha güçlü bir toplumsal yapı teorisine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Juliet Mitchell, Kadınlara: En Uzun Devrim adlı eserinde toplumsal cinsiyet ilişkilerini dört ayrı yapıya bölmüştür. Mitchell, bu dört yapının her birinin kadınlar üzerinde baskı uygulama biçimleri ürettiğini ileri sürer. Bunların her biri kendi tarihsel yörüngesine sahiptir ve farklı dönemlerde birbirlerinden daha hızlı veya daha yavaş değişebilir. Bu yapılar: üretim, yeniden üretim, toplumsallaşma ve cinsellik (Akt: Connell, 1998: 137). Connell’a göre, geçtiğimiz on yıllık dönemdeki çalışmalar, kadınlar ve erkekler arasında oldukça farklı iki ilişki yapısının taslağını ortaya çıkarmıştır: “Bu yapılardan biri iş bölümüyle ilgilidir: Ev işleri ve çocuk bakımının örgütlenmesi, ücretli ve ücretli iş arasındaki bölünme, emek piyasasının ayrımcılığı ve ‘erkekler için işler’ ile ‘kadınlar için işler’ yaratılması, eğitim ve terfide ayrım güdülmesi, ücretler ve mübadelede eşitsizlik” (Connell, 1998: 138).

Kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin ne olması gerektiği, çağlar boyunca deneyimlenen gündelik bilgi, hâkim düşünce yapısı, toplum yapısı ve cinsiyet ayrımcılığı körükleyen düşünce sistemleri tarafından belirlenmektedir. Üretilen ve yeniden üretilen bir sistem olarak ataerkil sistem, değişen zamana ve teknolojiye ayak uydurabilmekte ve kendini yeniden üretebilmektedir. Ataerkil sistemin devamlılığını sağlayan kodlar, erkeklik ve erkekliğe atfedilen değerler istemi ile yakından ilişkilidir.

Toplumsallaşma süreci ile edinilen kodlar, gündelik yaşam içinde tekrarlanan davranışlar ve üretilen söylem biçimleri ile pratik edilir. Bu kodlarla yaşayan bireyler, kodları normalleştirerek, olması gereken “doğal düzenin” bu olduğuna ikna olurlar. Sonuç olarak, gündelik yaşamın içinde toplumsal cinsiyet temsilleri yoluyla ataerkil kültür, kendini dönüştürerek ve yenileyerek varlığını devam ettirir. Feminist kuram ve bu kuramsallaştırma içindeki kavramsallaştırma çabaları, en temel anlamda kadın hakları mücadelesinin akademiye yansıyan boyutudur. Bu anlamda, kadın hakları alanında verilen mücadelenin bir ürünü olarak feminizm ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Kadınların bu mücadeleleri, esas itibarıyla kadınların özgül ve sistematik bir ezilmeye tabi oldukları kabulüne ve erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin doğadan kaynaklanmadığı iddiasına dayanır. Bu hareket içinde, kadınlarla erkekler arasındaki güçlerin eşitsiz olarak paylaşılması ve evrensel eşitlik beyanları,

hak taleplerinin yükselmesinde önemli noktalara işaret etmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki feminizm, bir siyasal talep olarak ancak evrensel bir insan hakları anlayışıyla ilişkili olarak ortaya çıkabilmiştir (Fraisie, 1992; Akt: Fougeyrollas-Schwebel, 2015: 155).

Feminist sosyoloji çalışmalarının odağında kadınların deneyimleri ve bu deneyimlerin görünür olduğu gündelik yaşam koşulları çok önemlidir. Zira gündelik yaşam, kadınların deneyimlerini şekillendiren toplumsal eşitsizliklerin görünür olduğu bir alan olarak, toplumsal cinsiyet temsillerinin gözlemlenebileceği bir ortamdır. Bu alan, ataerkil kültürün kuşattığı bir kültürel zemine sahip olduğundan kadın deneyimleri erkeklerin deneyimlerinden farklılaşır. Tam da bu noktada, feminist sosyoloji ve kuramsallaştırma çabalarının odağında, deneyimin toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapısının incelenmesi ve kadınların sesine, deneyimlerine kulak verilmesi gerektiği çağrısı duyulmaktadır.

Dorothy E. Smith (1992: 89), “Sociology From Women's Experience: A Reaffirmation” makalesinde kadın deneyiminden yola çıkan bir sosyolojinin, özne olmanın yollarından biri olduğunu ifade eder. Ona göre “kadın olarak deneyimlerimize başladığımızda, bedenlerimizin özneleri olarak daima kendimize ve birbirimize döneriz”. Bonnie G. Smith (2024: 74), kadınlar için bir sosyolojinin kadınların gündelik deneyimlerinden yola çıkması gerektiğini belirtir. Ona göre kadınların gündelik deneyimlerinden hareketle oluşturulacak bir sosyolojik perspektifin amacı, iktidar ilişkilerinde henüz tanımlanmamış olan bir yaşam deneyimini ve toplumsalı ortaya çıkararak keşfetmektir.

Feminist kuramın sağladığı alet çantası, kadınların deneyimlerini görünür kılmakla kalmaz, aynı zamanda bu deneyimin nasıl ortaya konabileceğine ilişkin yönetsel bir öneride bulunur. Feminist kuramın yöntem tartışmaları, sosyal bilimler alanyazını içinde ciddi bir karşılık bulmuş ve feminist araştırma yöntemi, kadın deneyimi çalışmalarının metodolojik ayağını şekillendirmiştir. Gündelik yaşam, kadın deneyimlerinin araştırılması ve eşitsizliklerin görünür kılınmasında bir zemindir.

Feminist araştırmalar, kadınların gündelik yaşam deneyimleri üzerine çalışarak, kadınların toplumsal görünmezliğinin nedenlerini ve toplumsal hiyerarşide ikincilleştirildiği alanları, ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten ataerkil kültürü görünür kılmının yolunun gündelik yaşamın incelenmesinden geçtiğini ileri sürer. Nitekim, Ece Öztan'ın da belirttiği gibi feminist araştırmaların temel aşamalarından biri “gündelik hayat ve kişisel deneyimler”dir. Kısaca söz etmek gerekirse, feminist bakış açısının kabulü ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanmak; gündelik hayat ve kişisel deneyimlere önem vermek; araştırmacı ve araştırılan arasındaki hiyerarşiyi reddetmek ve son olarak kadınların özgürleşmesi ile toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması, feminist araştırmanın temel hedefleri ve özellikleri arasında sıralanabilir (2016: 271-277). Kadınların deneyimlerinden yola çıkarak, gündelik hayatın içinde keşfedilmemiş ve iktidar sistemlerinde henüz belirmemiş noktaların tespiti, kadın odaklı sosyoloji anlayışının oluşturulmasında ve dezavantajlı, marjinalleştirilmiş, ötekileştirilmiş ya da stereotipiler yoluyla toplumsalın kenarına itilmiş toplum kesimlerinin bakış açılarını yakalamakta kritik bir noktadır.

GÖZETİMİN GELİŞİMİ

Tarihin ilk evrelerinden itibaren siyasal otoriteler, toplumlarını ve yönetim mekanizmalarının diğer örgütlenmelerini kontrol altında tutmak istemişlerdir. Bu durum sıradan bireyler için vergilendirme ve devlete karşı yükümlülükleri güvence altına alma amacını güderken yönetimle ilişkili bireyler ve örgütlenmelerde iktidara muhalefeti ve başkaldırıcı önleme amacı içermektedir.

Modern Dünya

Modernizmin ve teknolojinin etkileri yaşamın her alanında olduğu gibi gözetim olgusunun da hem kapsamını hem içeriğini hem de tanımını geliştirmiştir. Sanayi devrimi sonrasında süreçte gözetim devletin güvenliğini kontrol etme, toplumun güvenliğini sağlama, toplumu denetleme ve ekonomik amaçlara erişme gibi farklı gerekçelerle giderek daha karmaşık ve komplike bir biçime dönüşmüştür. Bu dönüşüm birbiriyle çelişen (özgürlük alanlarını geliştirme ve kontrolü sağlama gibi) alanlara da yayılmıştır. Sanayi devriminden günümüze yaklaştıkça teknoloji ve modernleşmenin gelişimiyle gözetim toplumunu tanımlamayı amaçlayan bazı kavramlaştırmalar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları:

Panoptikon

Modern dünyada gözetim toplumu ve bu model içerisinde bireyleri kontrol etme mekanizması hakkında eleştiriler geliştiren ilk düşünürlerden biri Fransız filozof ve sosyolog Michel Foucault'dur (1926-1984). Foucault, bir filozof ve hukukçu olan Jeremy Bentham'ın 1800'lü yıllarda geliştirdiği hapisane reformu tasarısı olan "Panoptikon" formülünü modern toplumun denetim ve gözetim işleyişini açıklamak için kullanmıştır. Foucault, Bentham'ın düşüncesini somut bir bina tasarımı olmaktan çıkararak onun tanımını devlet toplum ilişkisini ve devletin gözetleme mekanizmaları sayesinde toplumu nasıl kontrol etmek istediğini açıklamak için kullanmıştır. Otorite, gözetim aygıtlarını kullanarak sürekli denetim duygusu yaratır ve bu durumu güçlü bir otokontrol yaratmak amacıyla kullanılır.

Sinoptikon

Fakat teknolojinin gelişimi, gözetim modellemelerinin de değişimini beraberinde getirmiştir. Panoptikon, otoritenin kurumsal gücü kullanarak bireyler üzerinde gözetim aracılığıyla denetim kurmasını açıklamaya çalışan bir kavramlaştırmadır. İlerleyen dönemlerde gözetim toplumunu meydana getiren yeni oluşumları açıklamaya çalışan yeni kavramlar da ortaya çıkar. Bunlardan birisi "sinoptikon" kavramıdır. Bu kavram, panoptikonun aksine azınlığın çoğunluğu izlemesinin yerine geçen çoğunluğun azınlığı izlemesi durumunu açıklamayı amaçlar.

Omnioptikon

Günümüz yaşamını tanımlamak için daha önceki kavramları da kapsayan yeni bir kavramın kullanımı ortaya konmuştur; Omnioptikon. Bu kavram özellikle sosyal medyanın ortaya çıkıp gelişmesi ve sosyal medya uygulamalarının cep telefonları aracılığıyla yaşantımızın merkezinde yer almaya başlamasını merkeze alarak geliştirilmiştir. Sosyal medyanın gelişmesi ve teknoloji sayesinde gözetimin eski bağlarından kopması, özellikle zaman ve mekân kavramlarının anlamsızlaşması yeni bir tanımlamayı gerekli kılmıştır. Bu kavram, herkesin herkesi, her an ve her yerden gözetleyebildiği omnioptikon kavramıdır.

Süperpanoptikon

Süperpanoptikon, kendisinden önce gelen tüm gözetim toplumu tanımlarını kapsar ve dönüştürür. Bu sistem içerisinde zaman ve mekân kavramı yoktur. Herkes, herkesi her yerde ve her zaman gözleme olanağına sahiptir. Bu gözetim bir zorunluluğa ya da kurallar silsilesine dayanmaz. Aksine bireysel rıza üzerine kuruludur. Sosyal medya ve dijitalleşen dünya bu sistemin işleyişini olanaklı kılar. Bu gözetim aynı zaman da bireyler hakkında dev bir arşivlemeyi ve bilgi yığınına sahip olmayı sağlar. Bu arşive her yerden erişim sağlanabilir. Elbette kişisel verilerin gizliliği, bankacılık verileri gibi bazı alanlarda kısıtlamalar vardır ama bu engellemeler de yine dijital dünyanın olanakları kullanılarak yasa dışı yollardan kolayca aşılabilir. Süperpanoptikonun bir başka yönü ise gözetimin ticarileşmesidir.

GÖZETİMİN İKİ YÖNÜ: GÜVENLİK VE DENETİM

Gözetim anlayışı iki yönüyle ortaya çıkar; güvenliği sağlama ve denetim. Bu iki yaklaşım elbette birbiriyle ilişkilidir ama aynı şey değildir. Kamu otoritesi ve devletler bu iki kavramı aynılaştırmayı tercih etseler de güvenlik bireylerin konforu ve yaşamını kolaylaştırmak için gerekliyken denetim daha

çok iktidarın ve otoritenin çıkarlarını kollamanın bir yoludur. Siyasal otoriteler ortaya çıktıkları andan itibaren gözetim yoluyla hem güvenliği ve hem de denetimi sağlamayı amaçlamışlardır. Tarihsel gelişim açısından gözetim eylemlerinin üç aşamadan geçtiği düşünülebilir. Birinci aşama, tarım devrimi sonrasında ortaya çıkan ilkel toplulukları, yerleşik uygarlıkları, göçebe toplulukları, feodal beylikleri, kilise ve imparatorlukları kapsayan ve “pastoral” olarak tanımlanan gözetim biçimidir.

İkinci aşama, sanayi devrimi sonrasında modern toplumların ortaya çıkmasıyla gelişmiş ve teknik gözetim olarak adlandırılmıştır. Teknik gözetim, devletlerin var olan iktidarını sağlamlaştırmak ve toplumsal denetimi gerçekleştirmek amacı taşımıştır.

Günümüz toplumlarını anlatan ve gündelik yaşamı hem kitlesel hem de bireysel açıdan gözetleyen gözetim türü ise, enformatik gözetim olarak adlandırılır. Enformatik gözetim türünün öncüllerinden farklı olduğu noktalardan birisi, bireyleri hem dışarıdan, onun haberi olmadan ya da ne zaman gözlemlendiğini bilmeden gözlemlemesi, hem de internet, sosyal medya vb. iletişim olanakları sayesinde bireylerin kendiliğinden başkalarına açtığı bilgileri de derlemesidir.

Güvenlik sorunu modern toplum yaşantısının önemli bir yönünü oluşturur. Güvenlik kavramı, günlük sıradan asayıştan, adi suçların önlenmesi, bireylerin malları ve canlarının korunmasından siyasal içerikli suç eylemlerine, terörizm ve göçmen sorunlarına kadar yayılan bir yelpazede bireylerin gündelik yaşamının ve rutinlerinin, düzenlerinin bozulmaması ve korunmasını kapsar. Gözetim sistemlerini savunanlar, elbette en başta yönetim gücüne sahip olanlar, tüm bunların sağlanabilmesi için yoğun bir biçimde tüm toplumun gözlenmesi gerektiğini savunurlar.

Gündelik yaşamda modern toplumlar söz konusu olduğunda güvenlik kaygısı güçlenerek artmaktadır. Özellikle kentsel yaşam alanlarında gözetim teknolojileri fiziksel olarak kendilerine alan bulurlar.

Modern dünyada toplumlar güvenlik vaadiyle gözetim altına girmeye ikna edilseler de aslında ortaya çıkan bir tür denetim mekanizması olmaktadır. Bu denetim altında ne yaptığınıza sürekli dikkat ederek izin verilenler ölçüsünde hareket özgürlüğüne sahip olabilirsiniz. Görüşlerinizi ifade ederken sürekli bir oto sansür içerisinde bulunmanız gerekebilir. Bu durum elbette ülkeden ülkeye ve yasal prosedürlere göre değişiklikler gösterir. Ama e-postalarınızın ve elektronik tüm mesajlarınızın başkaları tarafından okunduğunu bilmek çok da özgürlük gibi gözüküyor.

Gözetim Toplumu Üzerine Düşünceler

Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan tüm gelişmelerde olduğu gibi gözetim toplumu ve gözetim kavramı da sosyolojinin ilgi odaklarından biri olmuştur. Bu konuda ilk düşünceleri öne sürenlerden birisi Karl Marx'tır. Genel yaklaşımına bağlı olarak Marx, gözetiminde sınıf çatışmasının sömürü düzeninin bir ürünü olarak görür.

Sosyolojinin diğer önemli düşünürlerinden biri olan Max Weber'in yaklaşımı hemen her konuda olduğu gibi Marx'tan farklıdır. Weber, gözetimin, düşüncesinin önemli bir parçası olan bürokrasinin bir aracı olduğunu öne sürer. Ona göre gözetimin kaynağı sınıf ilişkileri ve sınıf çatışması değil, modern bürokrasinin teknolojik yeterliliğidir.

Gözetim toplumu kavramının gelişiminin önemli isimlerinden biri olan Michel Foucault'un yaklaşımında ise gözetim modern iktidarın merkezine yerleşir. Ona göre gözetim bireyleri itaatkâr ve düzenli hale dönüştürür. Bu, iktidarın kullandığı aygıtlardan birini oluşturur. Foucault, bir hapishane tasarımı olarak ortaya çıkan “panoptikon” kavramını modern toplumun gözetim işlevine uyarlamıştır. Panoptikon sayesinde bireyler kendi davranışlarını sürekli gözetlendikleri düşüncesi içerisinde sürekli düzenlemeye çalışırlar ve böylece güçlü bir otokontrol mekanizması yaratılmış olur. Panoptikonun izlerini modern toplumda işyerlerinden fabrikalara, eğitim kurumlarından sağlık kuruluşlarına kadar toplumsal bütün oluşumlarda görmek olasıdır. Ortaya çıkan şey bir disiplin toplumdur.

Gilles Deleuze, modernizmden post modernizme geçilirken disiplin toplumunun yerini denetim toplumuna bıraktığını öne sürer. Modern toplumda denetim daha çok sabit, belirli bir mekâna bağlı olarak gerçekleşirken (okul, hapishane, hastahane vb.) post modern toplumda (denetim toplumu) gözetim mekândan bağımsız, sürekli akışkan ve ağ tabanlı hale gelmektedir.

David Lyon, gözetimin daha gelişmiş bir yönüne dikkat çeker. Modern dünyada gözetim sadece bir disiplin ve denetim aracı olarak kullanılmamakta aynı zamanda sınıflandırma, ayırıştırma ve sınıfsal kategoriler üretme işlevlerini de yerine getirmektedir.

Gözetimin ekonomik boyutunu ön plana çıkaran Shoshana Zuboff, bu durumu “gözetim kapitalizmi” olarak tanımlamaktadır. Dijital ortamlarda bıraktığımız ayal izlerinden yola çıkan ticari kurumların tüketim gereksinimlerimizi belirlemesi ve sonuç olarak ekonomik kazanç elde etmesi gözetim kapitalizminin temel vurgusudur. Dijital ortamlardan gözlenerek elde edilen verilerin değerlendirilerek ekonomik kazançlara dönüştürülmesi bu sistemin merkezini oluşturur.

George Ritzer ise olaya tüketimin bir başka açısından yaklaşır; Kredi ve banka kartları. Bu kartlar nerde ne zaman ne miktarda para çektiğinizi ya da harcama yaptığınızı da kayıt altına almaktadırlar. Polisiye filmlerde gördüğümüz gibi kart kullanımları sizin yerinizi belirlemek için de kolayca kullanılabilir. Bunun ötesinde kart kullanarak yaptığınız her alışveriş ya da ödeme sistem tarafından kayır altına alınır. Dolayısıyla banka veri tabanı sizin giderlerinizi, neyi ne kadar aldığınızı ve bir

sonraki harcama miktarınızı da önceden bilebilir. Buna bağlı olarak size değişik ürünlerle ilgili kampanyalar, taksit seçenekleri vb. sunumlar gerçekleştirebilir.

Zygmund Bauman, modern dünyada karşımıza çıkan gözetim olgusunu “akışkan gözetim” olarak tanımlamaktadır. İnternete, sosyal ağlara, ilişkilere süregiden bir akışkanlık içinde bağlanıldığını öne süren Bauman, bu durumu “bağlantıda olma”, “hayatta kalma” sözleri ile açıklamaktadır. Bauman’a göre modern yaşamın hazalma ve hızlı olama bağımlılığı bireylerin ilişkilerine, davranışlarına, yaşamı algılama ve yaşam tarzlarını belirlemelerine de etken olmaktadır. Bu yaşam içerisinde birey, sosyal medyada kendine bir “ağ” oluşturmaya ve bu “ağ üzerinden sörf yapmaya” çalışmaktadır.

Sonuç olarak içerisinde yaşadığımız modern dünyada, gündelik yaşamımız içerisinde istemli ya da istemsiz, bilinçli ya da bilinçsiz, farkındalık içerisinde ya da farkında olmadan sürekli bir şekilde gözetim altında yaşıyoruz. Bu gözetim, yakın çevremizden, tanımadığımız bireylerden, dünyanın öteki ucundan, ticari işletmelerden ya da devlet kurumlarından kaynaklanabiliyor. Evimizin içerisinde de, sokağa çıktığımızda da kendimizi en gizli hissettiğimiz/sandığımız ortamlarda da sürekli gözetim altındayız. Bir kahve ya da çay içtiğinizde, herhangi bir alışveriş yaptığınızda, internete her girişinizde hatta girmesenez bile, cep telefonu taşıdığımızda, banka ya da kredi kartı taşıdığımızda birileri sizi gözetliyor. Anlaşılan o ki modern dünyanın bu evresinde istemli ya da istemsiz gözetimden kurtulmak olası değil gibi görünüyor. Elbette ekonomik kuruluşlar ve siyasi oluşumlar elde edilen bu verileri kendi amaçlarına uygun bir şekilde kullanmaya hazır durumdadır. Unutmayın ki her an birileri sizi gözetliyor.

GİRİŞ

Fransız düşünür Guy Debord gösteri toplumu kavramıyla toplumsal gerçekliğin kapitalist üretim ilişkileri ve medya tarafından nasıl dönüştürüldüğünü ortaya koyar ve eleştirir. Bu ünite modern kapitalist toplumlarda gündelik yaşamın nasıl dönüştüğünü Guy Debord'un gösteri toplumu kavramı üzerinden ele almaktadır. Gösteri toplumu artık insanların birbirleriyle doğrudan etkileşime gitmedikleri, ilişkilerini imgeler üzerinden kurdukları bir toplumdur.

GÖSTERİ TOPLUMU

En çok tanınan eseri 1967 yılında yazdığı, pek çok kez yeniden basılan ve 1968 olaylarını etkilemiş olan "Gösteri Toplumu" adlı kitaptır. Debord 1988 yılında da "Gösteri Toplumu Hakkında Yorumlar" adlı eserini yayınlamıştır. Bu eserlerinde gündelik yaşamın metalaşmasını, insan ilişkilerinin doğrudan kurulmak yerine imgeler aracılığıyla kurulmasını, bireyin kendi gerçekliğinden kopartılmasını ve yaşamda pasif bir izleyici konumuna gelmesini eleştirmiştir.

Gösteri Kavramı

Gösteri kavramı Debord için günlük dilde kullandığımız eğlence veya şov anlamına gelmez. Debord günümüzde insanların birbirleriyle ve çevreleriyle, yani dünyayla doğrudan değil, imgeler aracılığıyla ilişki kurduğunu düşünür, gösteri bu nesnelleşmiş dünya görüntüsüdür. Yani gösteri imajların toplamı değil, insanlar arasında imajlar ve imgelerle kurulan toplumsal ilişkinin kendisidir. Örneğin diğer insanlarla doğrudan ilişki kurmasak da onların sosyal medyaya yükledikleri fotoğraf ve videolar üzerinden, bu içeriklerde yer alan nesnelere imgeleri (mesela kullandığı fincan) ya da deneyimlerin imgeleri (gittiği tatil, yaptığı kutlama) üzerinden iletişim kurarız. Bu, gösterinin en basit örneklerinden biridir. Gösteri, imgeler üzerinden işleyen ilişkinin mantığıdır.

Debord'a göre (1996, s.26) gösteri kendisini tartışılmaz olarak sunar, sorgulanmayı asla kabul etmez ve "Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür" görüşünü dayatır. Gösterilen her nesnenin faydalı olduğuna insanları inandırmak üzerine kurulmuştur ve bu mesaj tek taraflı olarak gösteriden kitleye doğru iletilir. Artık görünür olmak, doğru imgelerle temsil edilmek, dikkat çekebilmek toplum tarafından tanınmanın, hatta var olmanın temel koşulu haline gelmiştir. Debord paranın yerini imajlarının aldığını vurgular. Gösteriden önce farklı eşyaları ve malları birbirine bağlayan ölçü birimi paraydı. Bir insanın yeterince parası varsa istediği her eşya veya malı alabilirdi, para sahip olunabilecek olan şeylerin temsilcisiydi. Ama artık toplumun yeni ölçü birimi parayla satın alınabilecek olan imajlardır.

Gösteri Toplumunun Özellikleri

Gösteri toplumu doğrudan değil, imgeler üzerinden kurulan ilişkinin bir istisna olmadığı, bütün toplumsal düzenine yayıldığı, yaşamın tamamını kapladığı toplumdur. Gösteri toplumunda insanların sosyal ilişkileri ve boş zamanları kadar çalışma zamanları da gösteri tarafından, yani imgeler üzerinden kurulan ilişkinin mantığı tarafından belirlenir. Örneğin beyaz yakalı çalışanların çalışkanlıkları, ortaya koyduklarından çok LinkedIn gibi işle ilgili sosyal medya kanallarında ne kadar çalışkan göründükleri ile ölçülür hale gelmiştir.

Gösteri toplumunda insanlar ne istediklerini, kim olmak istediklerini kendi deneyimlerinden değil, kendilerine sunulan imgelerden öğrenir hale gelmiştir. Örneğin çoğu insan daha mutlu olmak, daha büyük bir evde yaşamak, tatile çıkmak ister. Ama çoğu insan tatile çıkmak istediğinde aslında gerçekten tatil yapmak istediği için değil, reklamlardan, sosyal medyadan etkilendiği, tatile çıkma ihtiyacı duyması gerektiğini düşündüğü için, tatile çıkan biri imajına ulaşmak için tatile çıkar ve bu tatil genellikle satın alınan bir tatildir. Ya da daha büyük bir ev bazan gerçekten ihtiyaç olmasa da iyi yaşamın veya statünün göstergesi olduğu için satın alınır ve izlenmesi için diğerlerine sunulur.

Kapitalizm, Meta ve Gösteri Toplumu

Debord'a göre gösteri, meta fetişizminin görsel ve kültürel aşamasıdır (1996, s.39). Yirminci yüzyılda metalar sadece nesnelere değildir, bu nesnelere belirli anlamlarla, duygularla, yaşam tarzlarıyla birlikte sunulur ve tüketilen de genellikle nesnenin kendisi değil, temsil ettiği imgedir. Böylece gösteri toplumunda meta sadece ekonomik değeri olan bir nesne değildir, aynı zamanda bir imgedir. Örneğin pahalı cep telefonları, teknik özelliklerinden çok sunduğu imaj üzerinden değer kazanır. Daha ucuz bir telefonda da aynı özellikler olabilir, ama daha pahalı olan telefonu satın alanlar telefonun kendisini değil, temsil ettiği anlamı, kendilerine sağladığı imajı tüketirler.

Jean Baudrillard, bu sürecin daha ileri bir aşamasını "gösterge değeri" kavramıyla açıklar. Baudrillard

(2009, s.156-157) artık nesnelere üretim sürecindeki emekle olan bağının tamamen koptuğunu ve sadece anlam ve imge taşıyan ögeler haline geldiğini belirtir. Artık nesnelere, eşyaların değeri ne işe yaradıkları (kullanım değeri) veya kaç lira oldukları (değişim değeri) ile değil, toplumda hangi anlamı taşıdığı, neyi temsil ettiği, kullanana hangi statüyü kazandırdığı (gösterge değeri) ile ölçülür. İnsanlar metalleri yaşam tarzlarını ve kimliklerini diğer insanlara göstermek için satın alırlar. Thorstein Veblen de kapitalist toplumda tüketimin ihtiyaçları karşılamaya değil, toplumsal statüyü görünür kılmaya ve göstermeye yönelik yapıldığını “gösterişçi tüketim” kavramıyla ifade eder.

Debord’a göre gerçek insani zaman insanların yeni şeyler yaratıp ürettiği ve tarihe yön verdiği zamandır. Ancak gösteri toplumunda insanlık toplumu değiştirmek, dönüştürmek yerine sadece sistemi ayakta tutmaktadır, bu nedenle artık tarih durmuştur. Zaman ise artık insana ait değildir. Boş zamanımızı sinemaya gitmek, tatile çıkmak, alışveriş yapmak gibi tüketim eylemleriyle sisteme geri vermemiz, yani zamanı harcıyıp tüketmemiz gerekir (Debord, 1996, s.142). Debord (1996, s.144) kapitalizmin en ileri sektöründe “tamamen donanımlı zaman blokları” satmaya başladığını belirtir, artık zamanımızı ve sosyal ilişkilerimizi, yaşamın paket olarak hazırlanmış halini satmaktadır. Örneğin paket tatillerde sadece bir otel odası satın alınmaz, ne zaman uyanılacağı, kahvaltı edileceği, hangi animasyonla eğlenileceği, kimlerle ve nasıl sosyalleşileceği önceden planlanmıştır. Birey kendi deneyimini üretmez, hazır bir deneyimin içine yerleşir. Arkadaşlık kurmak için de etkinlikler, tanışma toplantıları, tanışma temalı turlar üzerinden aslında sosyallik satılır, hizmet sektörü insani ilişkilere egemen olur.

Gösteri, meta fetişizminin gündelik yaşamın tümüne yayılmış ve görünürlük kazanmış halidir. Kapitalist sistem gündelik yaşamın her anını seyredilecek bir sahneye dönüştürür, bireyler satın aldıkları metallerin sağladığı itibar ve imajla gösterinin bir parçası olmaya çalışırlar ve kendi gerçeklikleri gösterişli metallerin imajları altında silikleşir. Böylece gündelik yaşam satın alınabilir imgelerden ve sergilenebilir yaşam tarzlarından oluşan bir vitrine dönüşür.

Yaygın, Yoğunlaşmış ve Bütünleşik Gösteri

Debord, kapitalizmin bireyin özgürlüğünü kısıtlamasını ama gösteri üzerinden sanki özgürleşmiş gibi gösterilmesini eleştirir. Debord’a göre gösteri tüm toplumlarda, sosyalist, kapitalist, totaliter, otoriter, demokratik, tüm rejimlerde geçerlidir. Bu konudaki ilk kitabı olan Gösteri Toplumu kitabında (1967) gösterinin totaliter ve demokratik toplumlarda var olduğunu ama farklı şekilde işlediğini belirtir. Ona göre totaliter toplumlarda yoğunlaşmış gösteri, demokratik toplumlarda yaygın gösteri söz konusudur. Ancak 1988 yılında yazdığı “Gösteri Toplumu Üzerine Yorumlar” adlı eserinde 1968 hareketleri ve Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında bu ayrımı geçersiz hale geldiğini, bu iki gösteri türünün kaynaşarak “bütünleşik gösteri” haline geldiğini ve küresel düzeyde aynı şekilde işlediğini belirtir (Debord, 1996, s.14).

Meta Hümanizmi

Debord (1996, s.44) gösterinin doğuşuyla birlikte kapitalizmin işçiye bakışının da değişmiş olduğunu vurgular. Endüstri devriminden hemen sonraki dönemde işçiler sadece çalıştıkları için değerlidir ve ücretleri de ancak hayatta kalmalarına, yani ertesi gün tekrar çalışmalarına yetecek şekilde hesaplanır. Duyguları, arzuları veya kişiliği önemli değildir. Seri üretimle birlikte üretim artıp metaller çoğalınca bu kadar çok ürünü kimin satın alacağı sorunu ortaya çıkar ve işçi artık hem üretici hem de tüketici haline gelir. Fabrika dışına çıktığında “değerli tüketici” olan işçiye reklamlar tarafından tatili hak ettiği, her şeyin en iyisine layık olduğu söylenir. Sistem işçinin sadece çalışma yaşamına değil, boş zamanına da yayılır. Eskiden boş zamanı işçinin kendisine aitken artık hangi televizyon programını veya diziyi seyredeceği, hangi hobileri edineceği kalıplarla belirlenmiştir ve bunların hepsi tüketim gerektirir. Debord (1996, s.44) sistemin işçiyi sadece üreten bir araç olarak görmeyi bırakıp onun duygularını, kişiliğini, arzularını ve boş zamanlarını da piyasalaştırıp yönetmeye başlamasını “meta hümanizmi” olarak adlandırır. Debord en insani tarafımız olan kendimiz olmanın bile piyasa ve gösteri tarafından ele geçirilmiş olduğunu, insanların kendileri olmaya çalışırken kendilerine sunulan en gelişmiş meta biçimini, yani yaşam tarzını satın aldıklarını belirtir. Debord (1996, s.45) bunu “tamamlanmış yadsıma” olarak adlandırır. Tamamlanmış yadsıma, insanın kendi gerçekliğinden kopup tekrar kendisi olmak için gösteri tarafından sunulan sahte imajları satın almasıdır.

Gösteri Toplumunda Medyanın İşlevi

Gösteri toplumunda medya gündelik yaşamın nasıl algılanacağını şekillendiren temel mekanizmadır. İnsanlar dünyayı hangi imgeler üzerinden göreceklerini, neyi önemli, neyi önemsiz kabul edeceklerini medya üzerinden görür ve kabul ederler. Üstelik medya tek yönlüdür, izleyiciyi pasif bir alıcıya dönüştürür.

Medya imgeleri hem üretir hem de normalleştirir. Örneğin geleneksel toplumda gösteriş yapmak veya mahrem anıları başkalarına göstermek olumsuz karşılanırdı, ama günümüzde medyanın bunları normalleştirilmesi, eleştirmeden, sorgulamadan hayatın doğal bir parçası gibi sunması nedeniyle artık olumsuz karşılanmıyorlar. Bu normalleştirme süreci ağırlıklı olarak televizyon ve sosyal medya ile sürdürülür. Medya devamlı nasıl yaşanması gerektiğine dair örnekler sunar. Bu örnekler gerçekçi değildir, idealize edilmiş, estetize edilmiş temsillerdir, ama bireyler kendi yaşamlarını bu ideal

temsillerle karşılaştırır ve ideal yaşam imgesine ulaşmak için tüketime yönelir. Medyanın önemli işlevlerinden biri neyin görüneceğini seçmekse diğeri de neyin görünmeyeceğini seçmektir. Örneğin dedikodular, skandallar, şiddet vakaları gösterilirken gündelik yaşamı etkileyen toplumsal, ekonomik ve politik eşitsizlikler, yapısal sorunlar genellikle görünmez kalır. Medya tarafından eksik gösterilen gerçekler bireylerin toplumsal gerçekliği eksik ve yüzeysel şekilde algılamasına neden olur. Mesela bir olay sosyal medyada “trend” veya “viral” olduysa ve televizyonlarda gösterildiyse önemli kabul edilir, içeriği veya gerçekliği artık önemini kaybeder. Gösteri toplumunda bireyler gerçekliği medya üzerinden algıladıkları için medya böylece gerçekliği şekillendirmiş olur. Medya neyin görüleceğini belirlediği kadar neyin görülmeyeceğini de belirlediği için eşitsizlikleri görünmez kılma rolünü üstlenir. Reklamlarda sunulan imgeler herkesin bu imgelere sahip olabileceği yanılsamasını yaratır, halbuki gerçekte çoğu birey bunları satın alamaz. Buna rağmen gösteri herkese aynı hayalleri sunar, herkesi aynı şeyi arzulamaya yönlendirir ve eşitsizlikleri gizler. Dijital ortamda herkes eşitmiş gibi görünür ama bu sadece bir imgedir, maddi gerçekliği, yani yoksulluğu ortadan kaldırmaz.

GÜNDELİK YAŞAM: P. BOURDİEU SOSYOLOJİSİ – GİRİŞ

Sosyoloji tarihi incelendiğinde, gündelik yaşamın genellikle büyük yapısal dönüşümlerin, devrimlerin, ekonomik krizlerin veya politik çalkantıların gölgesinde kaldığı ve sıradan, önemsiz bir alan olarak görüldüğü fark edilir. Pierre Bourdieu öncesindeki sosyolojik yaklaşımlar genellikle iki uçta toplanmıştır: Ya yapısalcılığın etkisiyle toplumu bireyden tamamen bağımsız nesnel yapılara indirgeyenler ya da fenomenolojik ve etkileşimci yaklaşımlarla sadece bireyin öznel deneyimine odaklanarak gündelik yaşamı anlamaya çalışırlar. Bu iki yönelim arasında sıkışan sosyoloji, gündelik pratiklerin hem yapı tarafından nasıl şekillendiğini hem de bireyler aracılığıyla bu yapıların nasıl yeniden üretildiğini açıklamakta zorlanmıştır. Bourdieu, bu ikiliği aşmak amacıyla diyalektik bir analiz ortaya koyarak özgün bir yaklaşım geliştirmiştir. Ona göre toplumsal hayatı anlamak için bireylerin bilincinden bağımsız nesnel yapılar olduğunu kabul etmek şarttır; ancak aynı zamanda bu yapıların gökten zembille inmediğini, bizzat bireylerin eylemleri tarafından sürekli olarak inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini görmek gerekir.

Çalışmaları, bireylerin sıradan gibi görünen gündelik pratiklerinin ardında yatan sosyal yapıları görünür kılmayı hedefler. Bourdieu'ye göre gündelik yaşam asla rastgele eylemlerden ibaret değildir. Görünüşte sıradan olan her pratik, arka planda işleyen sosyal stratejilerle, sembolik mücadelelerle ve tarihsel birikimle doludur. Bireyin sahip olduğu kültürel, sosyal ve ekonomik sermayeler ile içinde bulunduğu alandaki konum mücadeleleri, gündelik yaşamı şekillendirir. Bourdieu, gündelik yaşamı inceleyen sosyolojiyi sadece betimleyici bir bilim olarak görmez; onu politik bir mücadele aracı olarak konumlandırır. Ona göre sosyoloji, bireyin maruz kaldığı görünmez toplumsal baskıları ve simgesel şiddeti savuşturmak, bunları görünür kılmak amacıyla yapılan bir savunma sanatı, tabiri caizse bir dövüş sporudur. Gündelik yaşam masum değildir; her jest, her tercih, her sözcük tarihsel ve toplumsal bir mücadelenin parçasıdır ve sosyolojinin görevi bu sessiz mücadeleyi dile getirmektir.

BOURDİEU'NUN KAVRAM SEPETİ

Bourdieu'nun toplumsal eylemi anlamak için geliştirdiği kavramsal çerçeve, çağdaş sosyoloji içinde özgün bir yere sahiptir. Toplumsal yapılar ile bireysel eylemler arasındaki ikiliği aşmaya çalıştığı bu yaklaşım pratik teorisi veya praksis olarak adlandırılır. Bu teoriye göre, insanların gündelik davranışları ne tamamen özgür iradenin ürünüdür ne de sadece yapısal kuralların mekanik bir sonucudur. Bireylerin gündelik hayatları, içinde buldukları sosyal ortamla, yani alan ile ilişkilidir. Bireylerin habituslarını ve sermayelerini şekillendiren şey, içinde sosyalleşip var oldukları bu alanlardır.

Toplumsal Pratik

Praksis kavramı felsefi bağlamda eylem ve edim manasına gelirken, Bourdieu'nun sosyolojisinde pratik, toplumsal gerçekliğin hem ürünü hem de üreticisi olan insanların yapıp etmelerini ifade eder. Pratik eylemlerde Bourdieu, toplumu sadece nesnel yapılara indirgemeden veya bireyi her şeyin merkezine koymadan süreci anlamaya çalışır. İnsanlar gündelik pratiklerde çoğunlukla farkında olmadan içsel eğilimleri (habitus) ile dış koşulların (alan ve sermaye) etkisi altında hareket ederler. Bu durumu açıklamak için misafir ağırlama örneği verilebilir. Bir sofraya kurulurken tabaklar, bardaklar ve çatal-bıçak rastgele dizilmez. Kişi, çocukluğundan itibaren öğrendiği görgü kuralları (habitus) ve içinde bulunduğu kültürün genel kabulleri (doxa) doğrultusunda hareket eder. Güzel bir sofranın bu kurallara uymaktan geçtiğine ve misafir ağırlamanın değerli bir eylem olduğuna inanması (illusio) onu bu zahmete girmeye motive eder. Dolayısıyla basit bir sofraya hazırlığı bile bireyin içselleştirdiği yapılar ile toplumsal bağlamın etkileşiminin bir ürünüdür.

Pratik teorisinde zaman ve beden kullanımı çok önemlidir. Pratik, büyük ölçüde bedenle ilgilidir. İnsanların duruşları, jestleri ve mimikleri bedende var olan ve duruma göre devreye giren donanımlardır. Bir müzisyenin parmaklarının notaları düşünmeden bulması gibi toplumsal yaşamda da bireyler oyun duygusu ile hareket ederler. Pratik aynı zamanda tarihseldir; bugünün pratiğine geçmişin izleri sinmiştir. Örneğin anneanneden kalan bir yemek tarifıyla yemek yapmak, geçmişten gelen kültürel sermayenin bugüne taşınması ve failin kendi dokunuşlarıyla geleceğe aktarılmasıdır. Gündelik yaşamdaki asansör örneği de pratiğin işleyişini gösterir. Asansöre binen yabancıların birbirine selam verip vermemesi, göz temasından kaçınması, mümkün olduğunca uzak durması gibi davranışlar yazılı bir yönetmeliğe dayanmaz. Ancak herkes bu senaryoyu bilir ve uygular. Bu

davranışlar zamanla habituslara işlemiştir. Beklenen kuralların (doxa) dışına çıkıp asansörde samimi sohbetler başlatmaya çalışan biri tuhaf karşılanır. Benzer şekilde, pazar yerindeki pazarlık da rasyonel bir hesaplama değil ziyade toplumsal olarak düzenlenmiş esnek bir doğaçlamadır. Etkileşim habitusunun pratik üzerindeki esnek doğaçlama etkisini gösterir. Habitus, rasyonel planlamalar haricinde bir akılcılık taşıır.

AYRIM VE BEĞENİLER

Bourdieu'nun Ayrım adlı çalışması, toplumsal sınıfların beğeni ve yaşam tarzları üzerinden nasıl ayrıştığını inceler. Her toplumsal sınıf veya kesim, kendine özgü bir habitusa sahiptir ve bu habitus, üyelere belirli zevkler, alışkanlıklar ve yaşam biçimleri kazandırır. Sınıfların zevkleri, onları diğer sınıflardan ayıran kültürel sınırlardır. Üst sınıfların ince zevkleri alt sınıflara anlamsız veya yapay gelirirken, alt sınıfların pratikleri üst sınıflara bayağı gelebilir.

Bourdieu beğeniye lüks ve zorunlu olarak ikiye ayırır. Üst ve orta sınıflar, ekonomik zorunluluklardan uzak oldukları için biçime, stile ve estetiğe önem veren lüks bir beğeni geliştirirler. Alt sınıflar ise kıt kaynaklarla yaşadıkları için fonksiyonelliği, doyuruculuğu ve fiyatı önceleyen zorunlu bir beğeniye sahiptirler. Ayrım mekanizmasının temelinde sermaye bileşimleri yatar. Örneğin bir tabloya binlerce dolar vermek alt sınıf için israfken, basit bir komedi dizisi üst sınıf için bayağıdır.

Ayrım örneğini Bourdieu, Fransa'daki yemek alışkanlıkları üzerinden, özellikle balık tüketimi örneğiyle detaylandırmıştır. Yaptığı araştırmaya göre işçi sınıfı erkekleri balığı sevmezler; çünkü balığı hafif, doyurucu olmayan, kadınsı ve pahalı bulurlar. Bunun yerine güç verdiğine inandıkları, doyurucu ve erkeksi buldukları kırmızı eti veya yağlı yiyecekleri tercih ederler. Buna karşın orta ve üst sınıf erkekler balığı tercih ederler; çünkü balık onlar için hafiflik, sağlık, zarafet ve pahalı olması sebebiyle prestij demektir. Burada görüldüğü üzere, aslında ekonomik koşulların dayattığı bir durum, zamanla sınıfsal bir tercih ve kültürel bir ayrım aracına dönüşmektedir. Beğeni tercihleri toplumun üst ve alt kesimleri arasında her iki yönde sosyal mesafe yaratır. Üst sınıflar, kendi kültürlerini evrensel standart gibi sunarak bu durumdan ayrım karı elde ederler.

ETKİLEŞİMİN KAVRAMLARI

Bourdieu, toplumsal analizi yaparken tekil kavramlar yerine ilişki kavram setleri kullanır. Bu bölümde alan, doxa, illusio, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları ele alınmaktadır.

Alan

Alan Bourdieu'nun toplumu, toplumsal yapılanmayı ve ilişkileri anlamak için kullandığı temel uzamsal metaforudur. Toplumsal hayat yeknesak bir bütün değil, birbirinden kısmen özerk alanlar bütünüdür. Eğitim, sanat, siyaset, spor, ekonomi vb. gibi pek çok alan vardır. Her alanın kendine özgü kuralları, değerleri ve mücadele biçimleri söz konusudur. Alan bir oyun sahasına benzer; oyuncular ellerindeki sermayelere göre konumlanırlar ve alanın sunduğu prestij, para, iktidar gibi ödüller için mücadele ederler.

Her alanın görece bir özerkliği vardır. Örneğin sanat alanı kendi ölçütlerini korumaya çalışır. Ancak günümüzde birçok alan heteronomikleşme riski altındadır; yani dışsal kuralların, özellikle de ekonomi alanının baskısı altına girmektedir. Bir yazarın veya müzisyenin sadece çok satmak için popüler kültüre uygun eserler vermesi, alanın özerkliğini yitirmesine ve piyasa taleplerinin güdümüne girmesine bir örnektir.

Doxa ve İllusio

Bourdieu insanları suyun içindeki balıklara benzetir. Balık suyun varlığını sorgulamaz, su onun doğal ortamıdır. Toplumsal hayatta da sorgusuz sualsiz kabul edilen, doğal sayılan, tartışma konusu dahi yapılmayan inanç ve kabuller bütününe doxa denir. Doxa bir alandaki yazılı olmayan kurallardır ve egemen görüşün evrensel gerçeklik gibi görünmesini sağlar. Örneğin bir toplumda zenginliğin sadece başarıya endekslenmesi ve fakirliğin kişisel başarısızlık olarak görülmesi; yapısal nedenlerin görmezden gelinmesi bir doxa örneğidir.

İnsanların bu oyun alanlarında kalmasını ve mücadele etmesini sağlayan motivasyon ise illusiodur.

İllusio oyunun cazibesine kapılmak, oyunun oynamaya değer olduğuna inanmak ve oyuna yatırım yapmaktır. Bir pul koleksiyoncusu için nadir bir pul paha biçilemezdir (illusio), dışarıdaki biri için ise sadece kâğıt parçasıdır. Eğer kişi oyunun kurallarının (doxa) geçerliliğine ve emeğinin karşılığını alacağına inanırsa oyuna dahil olur. İllusio kaybolursa kişi oyundan, alandan çekilir.

Habitus

Habitus Bourdieu sosyolojisinin kalbidir ve toplumsalın beden bulmuş hali olarak tanımlanır.

Bireylerin geçmiş deneyimleri sonucunda edindikleri, içselleştirilmiş eğilimler ve yatkınlıklar sistemidir. Habitus ne tamamen özgür iradedir ne de katı bir katedir; yapılaşmış yapılar olarak işlev görmeye yatkın, yapılaştırıcı yapılar sistemidir.

Habitus tarihseldir; bireyin geçmişinin ve sınıfının bir tortusudur. Dayanıklısıdır ve aktarılabilir; bir alanda kazanılan beceri diğerine taşınabilir. Bilinçdışı bir stratejidir; rasyonel bir hesaplama değil, bir oyun duyusudur. Ayrıca doğaçlamaya imkân tanır; belli kalıplar içinde sonsuz eylem üretilebilir.

Bireyin habitusu ile içinde bulunduğu alanın koşulları uyuşmadığında histeresis etkisi ortaya çıkar. Don Kişot'un şövalyeliğin bittiği bir çağda şövalye gibi davranması veya piyangodan para çıkan yoksul birinin parayı nasıl harcayacağını bilememesi buna örnektir. Habitusun duruş, yürüyüş, konuşma tarzı gibi bedendeki somut tezahürü ise bedensel hexis olarak adlandırılır.

Sermaye Türleri

Bourdieu'ye göre sermaye sadece ekonomik değildir, sosyal ve kültürel sermaye de vardır. Sermayeler birbirine dönüştürülebilir ve toplumsal konumu belirler. Ekonomik sermaye, para, mülk, gelir gibi en somut ve doğrudan paraya çevrilebilen sermayedir. Eşitsizliğin en görünür kaynağıdır.

Kültürel sermaye, bireyin eğitim ve yetiştirme süreciyle edindiği donanımlardır. Üç formda bulunur. İlki dil kullanımı, görgü, yetenekler şeklinde örneklendirilebilecek olan bedenleşmiş formdur. İkincisi kitap, piyano, sanat eseri gibi mülkiyetler olarak örneklendirilebilecek nesneleşmiş formdur. Üçüncüsü ise diplomalar ve resmi unvanlar gibi örnekler verilebilen kurumsallaşmış formdur. Sosyal sermaye bireyin sahip olduğu sosyal ağlar, tanıdıklardır. İhtiyaç anında devreye giren ilişkiler ağıdır.

Simgesel sermaye diğer sermaye türlerinin toplum nezdinde saygınlık, itibar ve prestije dönüşmüş halidir. Örneğin zengin bir iş insanının hayırsever olarak itibar görmesi veya bir doktorun unvanı sayesinde saygı görmesi simgesel sermayedir. Sermayeler arası dönüşüm gündelik yaşam stratejilerinin temelidir. Zengin bir ailenin çocuğunu özel okula göndermesi, çocuğun oradan edindiği çevre ve diploma sayesinde iyi bir işe girmesi ekonomik sermayenin önce sosyal ve kültürel sermayeye dönüşümünün, ardından da sosyal ve kültürel sermayenin tekrar ekonomik sermayeye dönüşümünün örneğidir.

Simgesel Şiddet

Simgesel şiddet, fiziksel olmayan ancak en az onun kadar etkili bir tahakküm biçimidir. Şiddet mecazidir ve mağdurun çoğunlukla farkında olmadan gösterdiği rızasıyla gerçekleşir. Egemen sınıf, kendi kültürel değerlerini ve yaşam tarzını evrensel ve doğru olarak topluma kabul ettirir. Dezavantajlı gruplar, yapısal eşitsizlikleri kendi kaderleri veya kişisel başarısızlıkları olarak gördüklerinde simgesel şiddete maruz kalmış olurlar.

Örneğin, tekerlekli sandalyeli bir birey kaldırımdan düşerse ve bozuk kaldırım yerine kendi dikkatsizliğini suçlarsa, yapısal sorunu görmezden gelerek simgesel şiddeti içselleştirmiş olur. Medya ve video oyunları da simgesel şiddet araçlarıdır. Call of Duty gibi oyunlarda düşmanların sürekli belirli bir coğrafyadan seçilmesi, Batı'nın hegemonik bakış açısını oyunculara dayatması ve bu stereotiplerin doğallaştırılması simgesel şiddettir. Oyuncular bu durumu sorgulamadan kabul ettiğinde, simgesel şiddet işlevini yerine getirmiş olur.

Gündelik yaşam; bireylerin her gün tekrar eden davranışlarını, alışkanlıklarını ve sosyal ilişkilerini kapsayan temel yaşam alanıdır. Yeme-içme biçimleri, iletişim yolları, çalışma düzeni, boş zaman pratikleri ve sosyal karşılaşmalar gündelik hayatın başlıca unsurlarıdır. Sosyolojik açıdan gündelik yaşam, bireyin toplumla ilişkisinin en somut biçimde görüldüğü yerdir; toplumsal değerlerin, normların ve anlamların yeniden üretildiği bir zemin işlevi görür. Bu nedenle gündelik yaşam, toplumsal değişimleri anlamada önemli bir “**iz sürme alanı**”dır. Lefebvre’nin yaklaşımında gündelik yaşam yalnızca rutinlerden oluşmaz; modernitenin, kapitalizmin ve iktidar ilişkilerinin gündelik pratiklere sızdığı, buna karşın bireylerin de hayatı anlamlandırdığı dinamik bir süreçtir.

Üniteye göre küreselleşme, gündelik yaşamı yalnızca yerel koşullarla açıklanamaz hâle getirmiştir.

Küreselleşme, sermayenin, malların, bilginin, kültürün ve insanların sınırlar ötesi dolaşımının hızlanmasıyla toplumlar arasındaki etkileşimi artıran çok boyutlu bir süreçtir. Teknolojik gelişmeler mesafeleri “**kısaltmış**”, dünya McLuhan’ın ifadesiyle bir “**küresel köy**”e dönüşmüştür. Giddens’in vurguladığı **zaman-mekân ayrışması**, toplumsal ilişkilerin yüz yüze yakınlığa bağlı olmadan uzak mesafelerde kurulabilmesini; Harvey’in **zaman-mekân sıkışması** kavramı ise kapitalist üretim ve teknolojinin hızlandırdığı hayat ritmini açıklar. Bu bağlamda gündelik yaşam, hem yerel hem küresel dinamiklerin birlikte şekillendirdiği bir alana dönüşür: bir yandan yerel kültürel kökler devam ederken, öte yandan küresel ağlar bireyin rutinlerine kadar uzanır.

Küreselleşmenin gündelik hayattaki etkileri belirgin biçimde **mekânın dönüşümü** üzerinden de izlenir.

Kentler bu dönüşümün merkezindedir. Sassen’in “**küresel şehir**” yaklaşımında kent mekânı yalnızca yaşanılan bir yer olmaktan çıkar; sermaye hareketleriyle bağlantılı, ekonomik değeri olan bir “**meta**” hâlini alır. Böylece mahalle yapıları çözülür, komşuluk ilişkileri zayıflayabilir ve daha bireysel yaşam biçimleri yaygınlaşabilir. Sennett’in işaret ettiği gibi modern kent deneyimi, kamusal ilişkileri dönüştürerek gündelik temasları daha kırılğan kılabilir. Harvey’in “**uzamsal çözümler**” fikri ise kapitalizmin krizlerini aşmak için sürekli yeni mekânsal düzenlemeler üretmesini; bunun da gündelik yaşamın ritmini ve düzenini değiştirmesini açıklar.

Ünite, küreselleşmenin gündelik yaşamdaki etkisini özellikle **tüketim pratikleri** üzerinden ayrıntılandırır. Lefebvre’e göre gündelik yaşam kapitalizmin etkisiyle “**bürokratik güdümlü tüketim toplumu**” içinde yeniden örgütlenir; sıradan alışkanlıklar giderek tüketim mantığıyla biçimlenir. Günümüzde tüketim yalnızca ihtiyaç karşılamak değildir; Baudrillard’ın belirttiği üzere bireyler nesnelere çoğu zaman kullanım değerinden çok **imaj/simge değerleri** üzerinden tüketir. Markalar prestij taşıyıcılarına, tüketim ise kimliğin ve statünün ifade aracına dönüşür. Veblen’in “**gösterişçi tüketim**” yaklaşımı bu olguyu güçlendirir: belirli markalara erişim, toplumsal konumu görünür kılmamanın bir yoludur. Küresel markaların yayılmasıyla birlikte dünya genelinde benzer tüketim kalıpları oluşur; bu durum kültürel **homojenleşme** eğilimini besleyebilir.

Bu noktada Ritzer’in **McDonalddlaşma** kavramı önem kazanır. McDonalddlaşma; verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim ilkelerinin gündelik yaşamın birçok alanında belirleyici olmasını anlatır. Yeme-içme pratikleri bu dönüşümün somut örneğidir: fast-food kültürü yalnızca bir yemek biçimi değil, aynı zamanda zamanın metalaştığı ve hızın değer kazandığı bir yaşam düzeninin göstergesidir. Kentleşme, çekirdek aile yapısının yaygınlaşması ve “**zamandan tasarruf**” ihtiyacı, yemek kültürünü daha hızlı, daha standart ve daha planlı hâle getirebilir. AVM’ler ve zincir işletmeler kitle kültürünün mekânsal yüzü olurken, yerel esnaf ve geleneksel pazarlar bu yeni düzende daha kırılğan bir konuma itilme riski taşır. Ancak ünite, küreselleşmenin yalnızca tek tipleştirici olmadığını da vurgular: Robertson’un **küyerelleşme (glokalleşme)** kavramı, yerelin küresel içinde yeniden yorumlanabildiğini; küresel ürün ve biçimlerin yerel değerlerle birleşerek yeni pratikler üretebildiğini açıklar.

Küreselleşmenin günümüzdeki en belirgin boyutu **dijitalleşme**dir. İnternet, akıllı telefonlar ve platformlar gündelik yaşamın ayrılmaz parçası hâline gelmiş; fiziksel ve sanal alan arasındaki sınırlar büyük ölçüde silikleşmiştir. Castells’in “**ağ toplumu**” yaklaşımında gündelik yaşam dijital ağlar üzerinden örgütlenir; ilişkiler, bilgi akışı ve faaliyetler “**akışların mekânı**” içinde gerçekleşir. Bu dönüşüm, zaman ve mekân algısını da değiştirmiştir: bireyler alışverişten eğitime, iletişimden eğlenceye kadar pek çok faaliyeti çevrim içi yürütürken, “**her an erişilebilir olma**” baskısı artar. Dijitalleşme iş ve özel yaşam sınırlarını bulanıklaştırabilir; ev hem dinlenme alanı hem de çalışma/öğrenme mekânı hâline gelebilir. Bu durum “dijital gündelik yaşam”ın ortaya çıkışını ve

gündelik düzenin yeniden örgütlenmesini açıklar.

İletişim biçimleri bu dönüşümün merkezindedir. Küreselleşme, iletişimi yalnızca bilgi aktarımı olmaktan çıkarıp kimliğin kurulduğu, ilişkilerin sürdürüldüğü ve gündelik yaşamın yeniden üretildiği temel bir alana dönüştürür. Sosyal medya platformları, bireylerin kendilerini ifade ettiği ve görünür kıldığı küresel sahneler hâline gelir. Goffman'ın dramaturjik yaklaşımına benzer biçimde bireyler dijital ortamda kimliklerini "**sunabilir**"; paylaşımlar beğeni, yorum ve takipçi sayıları üzerinden değer kazanır. İletişim giderek görselleşir; kısa mesajlar, emojiler ve imgeler hız ve anımsalılık duygusunu güçlendirir. Debord'un "**gösteri**" fikriyle ilişkilendirildiğinde sosyal medya, gündelik yaşamın estetikleştirilerek sergilendiği bir vitrin işlevi görebilir. Ancak bu kolaylıkların yanında dijitalleşme, Bauman & Lyon'un tartıştığı biçimde **gözetim ve denetim** mekanizmalarını güçlendirebilir: veri izleri, ölçülebilir performans ve sürekli izlenebilirlik gündelik hayatın parçası hâline gelebilir. Bu çerçevede pandemi, dijitalleşme eğilimini hızlandıran kritik bir kırılma olarak ele alınır. **Covid-19 pandemisi**, çalışma, eğitim ve sosyal ilişkilerin çevrim içi ortama taşınmasına neden olmuş; "**yeni normal**" denilen hibrit yaşam biçimini güçlendirmiştir. Sokağa çıkma kısıtlamaları ve evde kalma pratikleri, evi yalnızca barınma alanı olmaktan çıkarıp aynı zamanda işyeri, okul, sosyalleşme ve dinlenme mekânı hâline getirmiştir. Böylece kamusal ve özel alan sınırları belirsizleşmiştir. Uzaktan çalışma ilk bakışta esneklik sunsa da mesai saatlerinin muğlaklaşmasına, sürekli ulaşılabilir olma baskısına ve dinlenme zamanının daralmasına yol açabilir. Dijital imkânlarla erişimdeki eşitsizlikler ise uzaktan eğitimde daha görünür hâle gelerek toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebilir. Ayrıca HES kodu gibi uygulamalar, sağlık gerekçesiyle gündelik yaşamda denetimin sıradanlaşmasına örnek oluşturur.

Ünite, küreselleşmenin çalışma hayatında yarattığı dönüşümü **esneklik ve güvencesizlik** üzerinden tartışır. Fordist üretim modelinin yerini esnek birikim düzeni aldıkça çalışma süreleri, mekânları ve kariyer yolları daha parçalı hâle gelebilir. Sennett'in "**karakter aşınması**" yaklaşımı, uzun vadeli planların ve rutinlerin zayıflamasının bireyin gündelik yaşamında istikrarı kırılganlaştırabileceğini vurgular. Standing'in "**prekarya**" kavramı ise kısa süreli sözleşmeler, sınırlı sosyal haklar ve sürekli iş kaybı riskiyle yaşayan yeni kırılma sınıfsal konumu ifade eder. Göçmenler ve mülteciler bu güvencesizliğin daha ağır biçimlerini deneyimleyebilir; düşük ücretli, sigortasız ve ağır koşullardaki işlerde "**ucuz işgücü**" olarak konumlandırılabilirler. Uzaktan çalışma düzeni ise performansın dijital ölçütlerle izlenmesini kolaylaştırarak denetim boyutunu güçlendirebilir.

Küreselleşmenin kültürel boyutu, gündelik yaşamda **kültürel dolaşım** üzerinden görünür olur. Dil, müzik ve moda gibi alanlarda küresel kültürün etkisi artar. İngilizcenin küresel bir ortak dil olarak yayılması, yerel diller üzerinde baskı yaratabilir; dijital iletişim kısaltmalar, emojiler ve görsel sembollerle yeni bir dil pratikleri alanı üretir. Müzik, dijital platformlarla hızla küresel dolaşıma girerken, Adorno'nun kültür endüstrisi eleştirisinin işaret ettiği şekilde standartlaşma riskini de barındırır. Moda ise tüketimle iç içe geçerek kimliğin görünür sembollerinden biri olur; kıyafetler, aidiyet ve statü göstergesi hâline gelebilir. Buna rağmen kültürel dolaşım yalnızca tek tipleşme yaratmaz; yerel unsurlar küresel formlarla birleşerek yeni melez kültürler üretebilir.

Bu süreçlerin önemli sonuçlarından biri **melez (hibrit) kimliklerin** ortaya çıkmasıdır. Küresel kültür, göç ve dijital ağlar, kimliği tekil ve sabit olmaktan çıkarıp yerel ile küreselin iç içe geçtiği akışkan yapılara dönüştürür. Kimlik bu ünite, gündelik etkileşimler içinde "**inşa edilen**" bir süreç olarak ele alınır. Heller gündelik yaşamın toplumsal yeniden üretimi mümkün kıldığını vurgularken; Mead kimliğin toplumsal deneyim ve "**öteki**"nin bakışını içselleştirme yoluyla geliştiğini belirtir. Bourdieu'nün **habitus** kavramı, bireyin geçmiş deneyimlerinden taşıdığı yatkınlıkları yeni toplumsal alanlarda yeniden düzenleyerek melez pratikler geliştirmesini açıklar. Göçmenler ve çok kültürlü ortamlarda yaşayan bireyler, ne tamamen eski kimliğini korur ne de bütünüyle yeni kimliği benimser; çoğu zaman iki dünyadan öğeleri bir arada taşıyan "**arada**" bir kimlik üretir. Bhabha'nın "**üçüncü alan**" fikri, melez kimliğin bu geçişli yapısını kavramaya yardımcı olur.

Melez kimlikler gündelik yaşamda hem fırsatlar hem gerilimler üretir. Bir yandan kültürel çeşitlilik ve yeni ifade biçimleri doğarken, diğer yandan **aidiyet, dışlanma ve damgalanma** sorunları belirginleşebilir. Goffman'ın damgalanma kavramı, bireyin aksan, ten rengi, kıyafet veya isim gibi göstergeler üzerinden "**öteki**"leştirilmesini; bunun da gündelik yaşamda sürekli kendini açıklama ve savunma baskısı yaratmasını açıklar. "**Misafirlik**" söylemi başlangıçta kapsayıcı görünse de zamanla geçicilik vurgusuyla dışlama biçimine dönüşebilir; bu da bireyin yaşadığı yere aidiyet geliştirmesini zorlaştırabilir. Buna karşılık De Certeau'nun "**taktikler**" kavramı, sıradan insanların egemen stratejiler içinde küçük manevralarla kendilerine alan açtığını anlatır. Göçmenlerin çeviri uygulamalarıyla dil engelini aşması, pazarlarda kendi mutfak kültürüne uygun ürünleri araması, sosyal medya üzerinden dayanışma ağları kurması gibi pratikler, gündelik yaşamın yeniden kurulmasının örnekleridir.

Ünite, gündelik yaşamın küreselleşmeyle dönüşümünün yalnızca kültürel ve dijital boyutla sınırlı olmadığını; **iklim değişikliği, göç ve pandemi** gibi küresel risklerin de gündelik hayatı doğrudan etkilediğini vurgular. İklim değişikliği; kuraklık, sel, aşırı sıcaklıklar ve çevresel tahribat yoluyla

mekânsal sürekliliği bozarak gündelik yaşamın öngörülebilirliğini sarsar. Geçim kaynaklarının zarar görmesi, beslenme ve barınma pratiklerini dönüştürebilir; bireyler daha kırılgan hâle gelebilir. Beck'in “**risk toplumu**” yaklaşımı, bireylerin gündelik kararlarını sürekli tehdit algısı ve belirsizlik içinde yeniden düzenlemek zorunda kalmasını açıklar. Pandemi, toplumsal ritüelleri ve sosyal temas biçimlerini dönüştürürken; göç, gündelik rutinlerde kopuşlar yaratarak yeni bir hayat kurma zorunluluğu doğurur. Böylece gündelik yaşam, yalnızca bireysel alışkanlıkların toplamı değil, küresel riskler, hareketlilik ve dijitalleşme tarafından şekillenen dinamik bir süreç olarak anlaşılır. Sonuç olarak bu ünite, küreselleşmenin gündelik yaşamı tek yönlü biçimde dönüştürmediğini; aynı anda hem **benzeştiren** (standartlaşma, hız, küresel tüketim kalıpları) hem de **farklılaştırın** (küyerelleşme, melez kimlikler, yerelin yeniden yorumu) çok boyutlu bir etki yarattığını ortaya koyar. Bireyler bir yandan küresel tüketim kültürünün ve dijital ağların parçası olurken, diğer yandan yerel aidiyetlerini, kültürel köklerini ve gündelik taktiklerini korumaya çalışır. Gündelik yaşam tam da bu gerilimlerin, uyum arayışlarının, risklerin ve dönüşümlerin yaşandığı temel toplumsal alandır. Bu nedenle gündelik yaşamı anlamak, küreselleşen dünyada bireyin konumunu ve toplumsal değişimin yönünü kavramak açısından anahtar bir önem taşır.

GİRİŞ

Sosyolojik düşünce, toplumsal yaşamı farklı ölçeklerde kavramsallaştıran çok katmanlı bir perspektif sunar. Ancak toplumsal yaşam yalnızca büyük yapılar ya da soyut sistemler düzeyinde değil, gündelik pratikler içinde yeniden üretilir. İnsanların konuşma biçimleri, tüketim alışkanlıkları, mekân kullanımları, zaman deneyimleri ve karşılaşmaları; toplumsal düzenin en somut ve en görünür yüzünü oluşturur. Bu nedenle gündelik yaşam sosyolojisi, sıradan görünen pratiklerin ardındaki anlam yapılarını, güç ilişkilerini ve sembolik düzenleri çözümlenmeyi amaçlar. Gündelik olan, yüzeyde olağan ve tekrar eden görünse de, aslında toplumsal yapının en canlı üretim alanıdır.

SOSYOLOJİK KURAM

Sosyolojik kuram, sosyal yaşamın gözlemlenebilir gerçeklerini kavramlar, metaforlar, modeller veya diğer soyut düşünce biçimleri aracılığıyla anlamlandırma çabası güden her türlü tutarlı akıl yürütme veya mantık silsilesi olarak tanımlanır.

Bir düşüncenin kuram sayılabilmesi için kuram soyut olmalıdır, kuram belli bir konuda olmalıdır, kuram mantıksal olarak tutarlı olmalıdır, kuram açıklayıcı olmalıdır, kuram genel olmalıdır, kuram bağımsız olmalıdır, kuram özsel olarak geçerli olmalıdır.

Sosyolojik kuram, odaklandığı ölçüğe ve toplumsal gerçekliği analiz etme kapasitesine göre ise üç temel ontolojik düzeyde yapılandırılırlar. Bunlar makro, mikro ve mezodur.

Makro Sosyoloji

Makro sosyoloji kapsamlı yapıları, birbirine bağımlı toplumsal kuramları, toplumsal yaşamın küresel ve tarihsel süreçlerini inceler. Marksizm, işlevselcilik ve sistem kuramları makro sosyolojinin kapsamında yer alır. Makro sosyolojinin temel özellikleri realizm, pozitivizm, nomotetik yaklaşım, determinizm ve nesnelliktir.

Mikro Sosyoloji

Mikro sosyoloji, insanların anlık deneyimlerin fiili akışı içinde ne yaptıklarının, ne söylediklerinin ve ne düşündüklerinin ayrıntılı analizidir. Bu noktada mikro sosyoloji eylem, etkileşim ve anlamın kuruluşuyla ilgilenir. Mikro sosyolojinin temel özelliklerini nominalizm, anti-pozitivizm, voluntarizm, ideografik yaklaşım ve öznelliktir.

Mezo Sosyoloji

Mezo sosyoloji Parsons'a ve büyük boy kurama yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Robert K. Merton, hocası Parsons'ı, toplumu bir arada tutan çimentonun ne olduğunu ve farklı değerlerin nasıl ortaya çıkarak toplumsal değişimler yarattığını açıklayan genelleştirilmiş tek bir kuram arayışında olduğu için eleştirmiştir. Her şeyi kapsayan bir kuram arama uğraşı yerine Merton, sınırlı bir takım kabullere sahip olan ve bu kabullerden belirli varsayımların çıkarılıp, deneysel olarak test edilebileceği orta boy kuramı geliştirmiştir.

GÜNDELİK YAŞAMIN SOSYOLOJİSİ

Gündelik yaşamın sosyologlar için açık bir ilgi alanı haline gelmesi nispeten yeni bir şeydir. Uzun bir süre gündelik yaşam, erken dönem sosyologlar tarafından kuramlarında kullanılan, fakat başlı başına bir tema olarak göz ardı edilen bir olgu olmuştur. Bu noktada sosyoloji disiplindeki çoğu teorisyen arasında gündelik yaşamın özellikleri, toplumsal olana dair soyut akıl yürütmeler içerisinde zaten öyle olduğu varsayılan kabuller olarak görülmüştür. Başka bir deyişle sosyolojinin ilk dönemlerinde bilim insanları devlet, din, ekonomi, sınıf çatışması gibi büyük meselelerle ilgilenmiş; sabah uyanmak, biriyle selamlaşmak, alışveriş yapmak gibi durumlar ise üzerinde kafa yorulmaya gerek duyulmayan sıradan ve apaçık gündelik yaşam eylemleri olarak görülmüştür.

Gündelik yaşam sosyolojisi genel itibariyle küçük grup etkileşimlerini inceleyen ve toplumun üyelerinin gündelik yaşamlarını, onların gördüğü biçimiyle ya da buna mümkün olduğunca yakın bir şekilde anlamaya ve aktarmaya öncelik veren nitel sosyolojilerdir. Bu noktada gündelik yaşam sosyolojisi, birbiriyle ilişkili ancak birbirinden farklı çeşitli kuramsal perspektifleri (sembolik etkileşimcilik, dramaturji, etiketleme kuramı, fenomenoloji, etnometodoloji, postmodern sosyoloji ve varoluşçu sosyoloji) kapsayan bir şemsiye kavramdır.

GÜNDELİK YAŞAMIN GELECEĞİ

Tüketim

Gündelik yaşam sosyolojisi açısından tüketim, sadece bir malın satın alınması değil, bireyin kimliğini inşa ettiği, toplumsal ilişkilerini düzenlediği ve anlam dünyasını kurduğu temel bir pratik olarak kabul edilir. Baudrillard (2008, s. 15)'ın vurguladığı gibi artık insanların gündelik alışverişi, akranlarının eskiden yaptığı alışverişe benzememektedir. Eskiden tüketim, temel ihtiyaçların karşılanması (beslenme, barınma vb.) üzerinden tanımlanırken, modern ve post-modern dönemde sembolik tüketime evrilmiştir. Birey artık bir nesneyi işlevi için değil, o nesnenin ona kattığı statü için tüketmektedir.

Mega Kentleşme

On milyondan fazla nüfus barındıran mega kentler, gündelik yaşamın temposunu, mekânsal örgütlenmesini ve toplumsal ilişkilerin doğasını köklü biçimde dönüştüren özgül toplumsal yapılarıdır. Bu kentler sadece büyüklükleriyle değil, hız, yoğunluk, çeşitlilik, eşitsizlik ve ağ bağlantıları bakımından da sıradan kent deneyiminden ayrılırlar.

Simmel metropolün daima para ekonomisinin yeri olduğunu vurgulamıştır. Bu durum toplumsal ilişkilerin parasal karşılık üzerinden kurulduğu ve değişim değeri üzerinden yürüdüğü; her şeyin ölçülebilir hale geldiği ve niteliklerin niceliğe indirildiği bir gündelik yaşam biçimi ortaya çıkarır. Eğer gündelik yaşam konut, eğitim, sağlık, güvenlik, ulaşım ve kültürel etkinlik gibi alanlarda parasal erişime bağlıysa, o zaman geliri yüksek olanlar daha nitelikli yaşama erişir. Bu da kullanım değerini (barınma, eğitim, güvenlik ihtiyacı) değişim değerine (ödeme gücüne) bağımlı hale getirir. Mega kentte bu durum çok görünümdür. Merkezi mahalleler yüksek gelir gruplarına açılır ve düşük gelir grupları çeperlere itilir. Richard Florida tarafından bu olay yeni kentsel kriz olarak adlandırılır. Florida ya göre günümüz metropollerini çöküşten değil, aşırı ekonomik yoğunlaşmadan kaynaklanan bir kriz yaşamaktadır. Yüksek eğitilmiş ve yüksek gelirli yaratıcı sınıfın kent merkezlerinde yoğunlaşması, konut fiyatlarını ve yaşam maliyetlerini artırmakta; bu süreç çoğu zaman soylulaştırma (mutenalaştırma) dinamikleri üzerinden işlemektedir.

Küreselleşme

Küreselleşme olgusu, ekonomik, kültürel ve politik düzlemlerde toplumsal yaşamda gözlenen yapısal dönüşümler üzerinden analiz edilebilir.

Ekonomik düzlemde küreselleşme, sermayenin, üretimin ve tüketimin ulusal sınırları aşarak dünya ölçeğinde yeniden örgütlenmesiyle karakterize edilir. Gündelik yaşam açısından küresel üretim ağlarının yaygınlaşması, emeğin örgütlenme biçimlerini değiştirmiştir.

Kültürel düzlemde küreselleşme tartışmaları çoğu zaman “Amerikalılaştırma” kavramı etrafında şekillenmektedir. Amerikalılaştırma, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin ekonomik, teknolojik ve kültürel gücü aracılığıyla yaşam tarzlarının, tüketim kalıplarının ve popüler kültür ürünlerinin dünya ölçeğinde yaygınlaşmasını ifade eder.

Politik düzlemde küreselleşme, ulus-devlet merkezli egemenlik anlayışının dönüşümünü ve uluslararası yönetim mekanizmalarının yükselişini gündeme getirmektedir. Politik düzlemde küreselleşmenin gündelik yaşama yansımalarına, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler çerçevesinde kabul edilen Paris Anlaşması'na taraf olması örnek gösterilebilir. Türkiye'nin 2021 yılında anlaşmayı onaylaması, karbon emisyonlarının azaltılmasına yönelik ulusal politika ve hedeflerin benimsenmesini beraberinde getirmiştir. Bu siyasi taahhütler, yalnızca diplomatik düzeyde kalmayıp gündelik yaşam pratiklerine de yansımaktadır. Özellikle ulaşım alanında elektrikli araçlara yönelik teşvikler, şarj altyapısının yaygınlaştırılması ve fosil yakıt tüketimini azaltmaya dönük düzenlemeler, bireylerin tüketim tercihlerini ve hareketlilik alışkanlıklarını dönüştürmektedir.

Teknolojik Değişimler

Teknolojik değişimler, gündelik yaşamın ritmini, mekânsal sınırlarını ve toplumsal ilişkilerin niteliğini köklü biçimde dönüştürmektedir. Özellikle dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte zaman ve mekân deneyimi yeniden yapılandırılmış; iletişim, çalışma, tüketim ve eğlence pratikleri ağırsal bir düzlemde bütünleşmiştir.

Çalışma hayatı da teknolojik dönüşümden doğrudan etkilenmiştir. Uzaktan çalışma modelleri, dijital toplantı uygulamaları ve platform ekonomisi, emeğin örgütlenme biçimini esneklemiştir. Tüketim pratikleri açısından bakıldığında, e-ticaret platformları ve dijital ödeme sistemleri alışverişi zamansal ve mekânsal sınırlardan kurtarmıştır. Algoritmalar aracılığıyla kişiselleştirilen içerik ve ürün önerileri, bireylerin tercihlerini yönlendirmekte; tüketim, yalnızca ihtiyaç karşılamaktan ziyade kimlik inşasının bir parçası hâline gelmektedir. Toplumsal ilişkiler de dijitalleşme ile yeni biçimler kazanmıştır. Yüz yüze etkileşimin yerini kısmen çevrimiçi iletişim almış; sosyal ağlar üzerinden kurulan ilişkiler, aidiyet ve kamusal tartışma biçimlerini dönüştürmüştür.